ХI. С. ВАКИЛОВ

ГІАММАБ ЛЪАЙ КЬОЛЕБ ШКОЛАЛЪЕ
МИСАЛИЯБ ХІАЛТІУЛ ПРОГРАММА

ЛИТЕРАТУРИЯБ ЦІАЛИ

1 – 4 классал

МахIачхъала
2022

БУТІРУЛ

Программаялъе баян ……………………………………………………………3

ЦIалул курсалъул гIуцIи ………………………………………………......9
1 класс ……………………………………………………………………9
2 класс …………………………………………………………………...10
3 класс …………………………………………………………………...13
4 класс …………………………………………………………………...16

Литературияб цIалиялъул курс лъугIун хадуб кьолел хIасилал …………28
Напсиял хIасилал ………………………………………………………..28
Метапредметиял хIасилал ………………………………………………29
Предметиял хIасилал ……………………………………………………31
1 класс ……………………………………………………………………31
2 класс ……………………………………………………………………32
3 класс ……………………………………………………………………34
4 класс ……………………………………………………………………35

Тематикияб план ………………………………………………………….38
1 класс (34 сагIат)………………………………………………………..38
2 класс (34 сагIат) ………………………………………………………40
3 класс (34 сагIат)………………………………………………………..48
4 класс (34 сагIат)………………………………………………………..55

Программаялъе баян

Программа хIадур гьабулаго, кьочIое росун руго Байбихьул школалъул лъайкьеялъул федералияб пачалихъияб стандарт[1], гьединго Тарбия кьеялъул мисалияб программаялъулъ[2] загьир гьарурал цIикIкIараб кIваралъул мурадал ва масъалаби.

Адабияб цIали байбихьул школалъул системаялда аслиял предметазул цояб ккола. Гьелъ рахьдал мацIалда цIалиялъул махщел ва тексталда тIад хIалтIиялъул бажари лъугьинабула, художествияб литература цIалиялде интерес бижизабула ва лъимералъе рухIияб ва эстетикияб тарбия кьезе, гьесул гIакълу цебетIезабизе квербакъула. Гьединго литературияб цIалиялъул курс тIадегIанаб даражаялда лъазабиялъ рес кьола байбихьул классазул цогидал предметазда лъикIал хIасилал рихьизаризе.

Байбихьул школалъул литературияб цIалиялъул курс буссун буго гьал хадусел мурадал ва масъалаби тIуразариялде:

– бичIчIун, битIун, чвахун ва пасихIго цIализе гъваридго лъазаби;

– батIи-батIиял тайпабазул текстазда тIад хIалтIизе бажаруледухъ, калам цебетIезаби;

– тIехьалдехун ва цIалиялдехун бугеб интерес щулалъизаби;

– цIалиялъул даража борхизаби ва, жалго жидедаго чIун, асарал цIалиялъульги къваригIараб тIехь тIасабищиялъульги хIалбихьи букIинаби;

– художествиябгин творчествоялъулаб ва нахъгIунтIиялъулаб пагьмуги, художествиял асарал цIалулаго, чидае рекIел асар загьир гьабизе бугеб бажариги цебетIезаби;

[1]Федералияб стандарт тасдикъ гьабун буго Россиялъул Федерациялъул лъай кьеялъул министерствоялъул приказалдалъун кIиазаралда къоло цоабилеб соналъул лъебералда цоабилеб маялда, № 286 (Россиялъул Федерациялъул юстициялъул министерствоялъ гьелъул регистрация (хъвай-хъвагIай) гьабун буго кIиазаралда къоло цоабилеб соналъул щуабилеб июлалда, № 64100

[2]Тарбия кьеялъул мисалияб программа тасдикъ гьабун буго гIаммаб лъай-кьеялъул федералияб цIалулгун методикияб цолъиялъул хIукмуялда рекъон (кIиазаралда къоабилеб соналъул кIиабилеб июналда хъвараб протокол, № 2/20).

– рагІудехун берцинаб (эстетикияб) балагьи лъугьинаби ва художествияб асар бичІчІизе бажари;

– художествиял асараздалъун байбихьул классазул цІалдохъабазул рухІияб хІалбихьи бечелъизаби;

– рухІияб асаралъул ва гьудуллъиялъулги, жавабчилъиялъулги, лъикІлъиялъулги, ритІухълъиялъулги хІакъалъулъ бичІчІиял куцай;

– Дагъистаналъул ва цогидал миллатазул культураялъул адаб-хъатир гьабизе цІалдохъаби куцай.

Байбихьул школалда предмет хІисабалда литературияб цІалиялъ лъимал цІализариялъул гуребги, гьезие тарбия кьеялъулги масъалаби тІурала.

ЦІалдохъабазул ригьалъе хасал, рухІияб ва эстетикияб рахъалъ бечедал художествиял асараз цІалдохъабазе кІудияб асар гьабула, гьел асараз квербакъула миллияб ва киналго гІадамазе, ай тІолабго инсанияталье дандекколеб хасият куцазе.

Литературияб цІалиялъул дарсазда аслияб куцалъ кІвар кьола цІализе бугеб бажари лъугьинабиялде ва лъималазул калам цебетІезабиялде. ЦІалдохъабаз гъваридго лъазабула бичІчІун ва пасихІго цІализе, жалго жидедаго чІун, текстал цІализе; гьел ругьунлъула тІехьалъул хІасил бичІчІизе ва гьелдаса сверухъ бугеб тІабигІаталъул хІакъалъулъ щвараб лъай гІатІилъизабиялъе пайда босизе.

Литературияб курс лъазабулаго, цІалдохъабазул хурхен гьабиялъулаб культураялъул (маданияталъул) даража борхула: гьезул лъугьуна монолог ва диалог гІуцІизеги, жиндирго пикру загьир гьабизеги, батІи-батІиял текстазда тІад хІалтІизеги, жалго жидедаго чІун, учебникалъул баян кьолеб аппараталдаса пайда босизеги, словаразулъ къваригІараб информация балагьизеги бугеб бажари.

Литературияб цІалиялъул дарсазда цІалдохъан ругьунлъула битІун, гъалатІал риччачІого, цІализе. БитІун, чвахун цІализе бажарулеб лъимералъе гьоркьоса къотІичІого тІахьал цІализе рокьула, гьесда лъала текстал цІалиялъул ва гьелгун хІалтІиялъул къагІидаби, гьединго гьесда бажарула

цIаларал асаразул хIасил бичIчIизе, живго жиндаго чIун, жиндие къваригIараб тIехь тIасабищизе ва гьелъие къимат кьезе.

Литературияб цIалиялъул курсалъ цIалдохъабазул художествиял асарал цIалиялде интерес бижизабула. ЦIалдохъаби ругьунлъула поэзиялъулаб рагIул берцинлъи бичIчIизе, рагIул искусствоялъул сипат-сураталъе къимат кьезе.

Къокъго абуни, «Литературияб цIали» абураб предметалъ байбихьул классазда гIемерал, кIвар бугел масъалаби тIурала ва гьитIинаб лъимер гьоркьохъеб школалда лъикI цIалдезе хIадур гьабула.

Курсалъул гIаммаб характеристика

ЦIалул дарсал гьарула тIоцебесеб классалдаса байбихьун (хIарпал малъулеб заман лъугIун хадуб), гьоркьоса къотIичIого, ункъабилеб класс лъугIизегIан. ЦIализе ругьун гьарулаго, мугъчIвай гьабула, тIоцебесеб классалда «Букварь» малъулаго, лъималазе щвараб лъаялдеги бажариялдеги.

ЦIалул курс гIуцIун буго магIарулазул, гIурусазул ва дагъистаналъул цогидал миллатазул хъвадарухъабазул ва шагIирзабазул художествиял асараздасан. Гьединго цIалул курсалъулъ кьун руго гIелмиялгин нахъгIунтIиялъулал асаралги. Художествиял ва гIелмиялгин нахъгIунтIиялъулал асарал дандекквеялъ квербакъула литературияб искусство жеги гъваридго бичIчIизе.

Программаялъ тIалаб гьабулеб буго 1 – 4 классазда щибаб цIалул дарсида битIун, чвахун, бичIчIун ва пасихIго цIалиялъул бажари камил гьабизе. Гьединаб бажари лъугьуна батIи-батIиял асарал, гьезул бутIаби гьоркьоса къотIичIого цIалиялдалъун.

1-себ классалда лъималазда лъазе ккола гIедегIичIого, бичIчIун ва битIун гIисинал текстал рагIабиккун цIализе. Гьелдаго цадахъ цIалул дарсазда цIикIкIараб кIвар кьола гьаркьал ритIун рахъиялде. ЦIалул хехлъи минуталда жаниб гIага-шагарго 20 – 25 рагIуде бахуна.

2 абилеб классалда лъималаз гIисинал текстал рагIабиккун (захIматал рагIаби слогалккун) цIалула. ЦIалул хехлъи, I классалда дандеккун,

цо минуталда жаниб 30 – 40 рагIуде бахуна.

3 абилеб классалда текстал рагIабиккун ритIун, ричIчIун ва чвахун цIалула. ЦIалулаго, логикияб ударение лъезе, кколелъуб лъалхъи гьабизе, интонация цIунизе. ЦIалул хехлъи минуталда жаниб 50 – 60 рагIуде бахуна

4 абилеб классалда киналго цIалдохъабаз хехго, ритIун, ричIчIун, рагIабиккун текстал цIалула. Слогалккун цIалиялъул магIна ккола цIалдохъаби цIалулъ нахъахутIи. ЦIалул хехлъи минуталда жаниб 70 – 80 рагIуде бахуна.

ЦIализе малъиялда цадахъ программаялъ кIвар буссинабула накъиталъе гIахьаллъи гьабулев чиясда гIенеккизе, гьес бицараб жоялъул анализ гьабизе, гьелдаса аслияб, кIвар бугеб батIабахъизе, гьединго бицараб жо мухIкан гьабизе, суалал кьезе бугеб бажари лъугьинабиялде.

Программаялда кьураб материалалъ квербакъула гаргадизе (ай жиндирго пикру загьир гьабизе, суалал лъезе ва гьезие жавабал кьезе, диалогалъулъ гIахьаллъизе, монолог гIуцIизе) бугеб бажари цебетIезабизеги. ЦIалдохъаби ругьунлъула жидеда цебе мурад лъезе, бицунеб жоялда хадуб халкквезе, гьелъие кьимат кьезе, цогидазухъ сабурго гIенеккизе ва гь.ц.

Программаялда кIудияб кIвар кьола хъвазе бугеб бажари цебетIезабиялдеги. ЦIалул дарсазда цIалдохъаби ругьунлъула жидецаго текстал гIуцIизе, цIаларал хабариял, сипатиял ва пикриял текстазул кьучIалда изложениял ва къокъал сочинениял хъвазе.

Программаялъул рекъон цIалдохъабаз лъай-хъвай гьабула тексталда тIад гьабулеб хIалтIул тайпабазулгунги. ЦIалдохъаби ругьунлъула текст бутIабазде биххизе, гьел бутIабазда цIарал лъезе, план гIуцIизе, цIалараб текст къокъго ва тIубанго бицине, тексталъулъ аслияб пикру жидерго рагIабаздалъун загьир гьабизе. ЦIалдохъабазда лъала текстал хабариял, сипатиял ва пикриял рукIин. Гьезда бажарула тексталъул хIасилги бетIерги цоцазда рухьизе, цIалул, гIелмиялгин нахъгIунтIиялъулал ва художествиял текстал ратIарахъизе, гьезул бугеб кIвар бихьизабизе.

Программаялъулъ хасаб бакI ккола художествияб асаралда тIад гьабулеб хIалтIиялъ. Лъимал ругьунлъула художествиял ва нахъгIунтIиялъулал текстазулъ дунял бихьизабулел къагIидаби цоцаздаса ратIарахъизе (мугIалимасул кумекалдалъун), художествиял ва гIелмиялгин нахъгIунтIиялъулал текстазул хаслъаби ричIчIизе, жалго бетIергьанал текстал гIуцIизе.

ЦIалдохъаби ругьунлъула художествияб асар бичIчIизе ва гьелъие къимат кьезе, гьеб гIелмиялгин нахъгIунтIиялъулал асараздаса батIабахъизе. Гьезда лъала художествиял асаразул хаслъаби.

Программаялда кьураб материалалда рекъон лъималаз чара гьечIого гьабизе ккола художествиял асаразул гIадатияб анализ: цин цIалдохъабаз текст тIубанго лъазабула, цинги гьеб цIалула ва гьелъул анализ гьабула, хадуб, художествиябгин эстетикияб къиматги кьун, байбихьи ва ахир, загьир гьабураб аслияб пикру тесталъул хIасилалда ва цIаралда дандеги ккун, цIидасан гьеб текстадле кIвар буссинабула.

Художествиял асаразул анализ гьабулаго, цIалдохъабаз лъугьа-бахъиназул тартиб чIезабула, героязулгун ва гьез гьарурал ишазулгун лъай-хъвай гьабула, жидергоги авторасулги герояздехун бугеб балагьи рагьула, цIалараб жоялъул аслияб пикру загьир гьабула. Гьединаб анализалъ квербакъула моралиябгин рухIияб бечелъи (ай гьудуллъи, адаб-хIурмат, лъикIлъи ва тIалаб-агъаз гьаби щиб кколебали) бичIчIизе.

Программаялъулъ бугеб материалалъ сверухъ тIабигIаталдаги хIайваназул хьвада-чIвадиялдаги хадуб халкквеялда бухьараб бажариги цебетIезабула.

Программаялда рихьизарун руго батIи-батIиял темаби ва гьезда тIасан цIализе кколел асарал. ЦIалдохъабаз цIализе кколел асаразда гъорлъе уна аваразул ва цогидал миллатазул рагIул устарзабаз хъварал, лъималазул гIумруялде гIагарал, гIисинал, художествиял ва гIелмиялгин нахъгIунтIиялъулал асарал.

Программаялда рекъон лъималазда лъазе ккола литератураялъул киналго аслиял жанралги: маргъаби, кучIдул, харбал, абиял, кицаби, бицанкIаби, драмаялъулал асарал ва гь.ц.

Программаялда кьураб тематика байбихьул школалъул гIелалъул лъималазде гIагараб буго. Тематикаялъул хIасилалъ сверухъ бугеб дунялалдехун интерес бижизабула, лъималазул кIвар буссинабула жидерго гIел бащададаздехун ва цIикIкIараздехун, тIабигIаталдехун, тарихалдехун, нилъер ватIаналъул культураялдехун бугеб гьоркьоблъиялде, гьединго тематикаялъ рес кьола батIи-батIиял автораз цого цо тематикаялда тIаса хъварал асарал дандекквезе. ЦIализе кьураб тематикаялъ лъимералъул сверухъ дунял бичIчIизе бугеб интерес гIатIилъизабула, цIализе бугеб махщел цIикIкIинабула ва цIалиялъул культура лъугьинабула. Гьелда тIадеги, цIализе кьурал асараз кIудияб кумек гьабула лъималазе рухIиябгин эстетикияб тарбия кьезе.

Байбихьул школалда литературияб цIалиялъе кинабниги кьун буго 117 сагIат. ТIоцебесеб классалда бихьизабун буго 15 сагIат[3].

2 – 4 классазда 34 – 34 сагIат кьун буго (щибаб классалда 34 цIалул анкь, анкьида жаниб 1 сагIат).

Литературияб цIали хIалуцун ва гъваридго лъазабизе, щибаб лъай кьеялъул идараялъул ихтияр буго, цIалул планалъул кIиабилеб бутIаялдаса сагIталги росун, литературияб цIалиялъе бихьизабураб сагIтазул къадар цIикIкIинабизе.

[3]Литературияб цIалиялъул курс хъвазе-цIализе малъун хадуб лъазабизе байбихьула. Литературияб цIалиялъул ва авар мацIалъул дарсал цоцазда ращадал рукIине ккола.

ЦIАЛУЛ КУРСАЛЪУЛ ГIУЦIИ

1 КЛАСС

Маргъаби, бицанкIаби ва кицаби

1-себ классалъул цIалдохъабазе мустахIикъал халкъиял ва литературиял маргъаби, кучIдул (масала, «ХIамаги, кIуртулги, бацIги», «ХъантIиялъул балагь» ва М. ХIасановасул «ЦIум»), кицаби ва бицанкIаби.

ТIабигIат берцинаб их

Ихдалил тIабигIаталъул, гьелъул берцинлъиялъул, хIайваназул гIумруялъул, хурзабахъ ва ахакь гьарулел хIалтIабазул, лъималаз гьарулел ишазул хIакъалъулъ ХI. ХIабибовасул, М. МухIамадовасул, ГI. Хачаловасул, Т. Зургьаловалъул, Н. ГIисаев харбал ва кучIдул. Ихдалил кицаби ва бицанкIаби.

Дунги дир гьалмагъзабиги

Лъималазул гIумруялъул ва гьудуллъиялъул, гьез гьарулел ишазул хIакъалъулъ М. ГIабдулаевасул, Ш. МухIидиновасул, М. Хириясулаевасул, С. Маршакил, М. Митаровасул асарал.

НилъерункъхIатIилал гьудулзаби

ХIайваназул ва хIанчIазул гIумруялъул, гьел цIуниялъул хIакъалъулъ А. Нураевасул, ХI. ХIабибовасул, А. ХIамзатовасул, М. АхIмадовасул, М. ЗайнулгIабидовасул къокъал кучIдул, басняби ва харбал; гьединго «Гьойги оцги» абураб маргъа ва «Цидул баркала» абураб бицен. БицанкIаби.

Литератураялъул теория

ТIехьалъул цIар. Халкъияб кIалзул гьунаралъул асарал. Маргъа. Халкъияб маргъа. Маргъабазул героял. Кици. Аби. БицанкIо. Хабар. Хабаралъул героял. КечI. КочIол гьаркьазул рекъонккей. Авторасул рекIел хIал. Басня.

РекIехъе лъазаризе

М. МухIамадов. Их.

М. Хириясулаев. Гьелъ конфеталги кьечIо.

А. ХIамзатов. ХIелеко.

М. АхIмадов. ЦIунцIра.

Класс тун къватIисеб цIалиялъе рихьизарурал асарал

ЦI. ХIамзат. Бабал, бабал авали.

Р. Гамзатов. МугIруздаса гIазу биина, ГIали.

М. Хириясулаев. ХIажикъил.

М. Тер-Егизарова. ЦIакъаб дару.

Берцинай **(Халкъияб маргъа).**

Царалги бацIилги гьудуллъи. **(Халкъияб маргъа).**

СихIираб хIама. **(Халкъияб маргъа).**

З. ХIажиев. АхIмадги таращги.

2 КЛАСС

Рии ракIалде щвезаби

Риидал магIарул тIабигIаталъул бицунел М. ГIумаровасул, ГI. Хачаловасул, П. МуртазагIалиевалъул харбал ва кучIдул. ЧIахIиял гIадамаз ва лъималаз гьарулел пайдаял хIалтIабазул бицунел асарал.

Меседил хасалихълъи

Хасалихъе тIабигIаталъул ва гьеб цIуниялъул, бачIин бакIариялъул ва ахакь, хурзабахъ гьарулел хIалтIабазул хIакъалъулъ къокъал, пасихIал харбал ва кучIдул. Масала, З. ХIажиевасул «Хасалихълъи», М. МухIамадовасул «Магъида тIаде тIогьилаб катан рехана», ХI. Гъазимирзаевасул «Дие бокьула хасалихълъи», В. Бианкил «Роржиналда цебе», М. Скребицкиясул «Хасалихълъи – художник», Р. ХIамзатовасул «Хаслихълъи», «БукIараб цIакъаб заман», М. ХIажиевасул «Хасалихълъиялъул гьури».

ХIанчIиги ХIайваналги – нилъер гьудулзаби

ХIайваназул ва хIанчIазул хIакъалъулъ къокъал кучIдул, харбал, маргъаби ва бицанкIаби (К. Расуловасул, З. ХIажиевасул, М. СагIидовасул, М. Гунашевасул, В. Бианкил, М. Хириясулаевасул асарал).

ХIанчIиги хIайваналги цIуниялда ва гьезул гIумруялда, бетIербахъиялда тIасан гара-чIвари.

Эркенаб захIмат – гIумруялъул кьучI

ЗахIматалъул, батIи-батIияб махщалил, гьединго лъималазул гIумруялъул ва пайдаял ишазул хIакъалъулъ М. ГIабдулаевасул, ХI. Гъазимирзаевасул, О. Бедаревасул, М. ТIагьирил, А. МухIамаевасул, ХI. ХIажиевасул, Къ. Кулиевасул асарал. «Наги тIутIги» абураб бицен ва «ГьабичIого хIалтIи бокьулев» абураб халкъияб кечI.

Лъималазул рукIа-рахъиналда, хьвада-чIвадиялда тIасан гара-чIвари.

Лъималазул гIумру ва гьезул ишал

Лъималазул гIумруялъул ва ишазул хIакъалъулъ харбал, кучIдул (ЦI. ХIамзатил, З. Батыровалъул, В. Данькил, М. Сулимановасул, Р. ХIамзатовасул, М. МахIмудовасул, Ш. Къадиевалъул, А. ХIамзатовасул асарал). Кицаби ва абиял.

Лъималаз цоцазе ва чIахIиязе гьабулеб кумекалда тIасан гара-чIвари.

Хасел – лъималазе рохел

Хасалил гIаламатазул, ЦIияб соналде гьабулеб хIадурлъиялъул, хасало лъималаз гьарулел расандабазул, хIайваназ ва хIанчIаз хасел тIамулеб куцалъул бицунел Р. ХIамзатовасул, З. ХIажиевасул, М. МухIамадовасул, З. ХIажиевасул, М. Хириясулаевасул, Багъатарил, Е. Чарушинил, И. Соколов-Микитовасул асарал.

Хъизан ва школа

Хъизаналъул ва школалъул, кIудиязулги гIисиназулги цоцадехун букIине кколеб гьоркьоблъиялъул хIакъалъулъ Р. ХIамзатовасул, ХI. Гъазимирзаевасул, А. Гайдарил, ГI. Шейховасул, ХI. ХIажиевасул, М. Шамхаловасул кучIдул ва харбал. «Дир гьеб бацIида ракI гурхIана» абураб халкъияб бицен.

ЛъикIлъи, хIалимлъи, хIурмат

ГIадамазул лъикIабги квешабги хьвада-чIвадиялъул, цоцазе гьабулеб хIурматалъул, яхI-намус бугел унго-унгоял гIадамазул хIакъалъулъ А. Майковасул, М. Шамхаловасул, К. Расуловасул, М. МахIмудовасул харбал ва кучIдул.

Халкъияб кIалзул гьунаралъул асарал

2 абилеб классалъул цIалдохъабазе мустахIикъал, захIматалъул, хIайваназул, гIажаибал лъугьа-бахъиназул, лъикIлъи-квешлъиялъул бицунел халкъиял маргьаби, кучIдул, биценал, кицаби, абиял, биценкIаби ва бицардаби.

ТIабигIат берцинаб их

Ихдалил тIабигIаталъул, гьелъул берцинлъиялъул, хIайваназул гIумруялъул, хурзабахъ ва ахакь гьарулел хIалтIабазул, лъималаз гьарулел расандабазул хIакъалъулъ Ф. ГIалиевалъул, Н. ГIисаевасул, М. Насрулаевасул, ХI. Гъазимирзаевасул, Л. Федоровасул харбал ва кучIдул. Ихдалил байрамазул бицунел асарал (8 Март, оцбай ва гь.ц.).

Росу

Росдал тIабигIаталъул, гIадамазул гIумруялъул, гьез гьарулел хIалтIабазул, гIухьбузул, рекьарухъабазул, ахихъабазул хIакъалъулъ Н. АбихIасановасул, З. ХIажиевасул асарал.

Нилъер ВатIан

ВатIаналъул, шагьаразул ва росабазул, гьаваялда, ралъдада ва ракъдада бахIарчилъи бихьизабурал Дагъистаналъул бахIарзазул хIакъалъулъ ЦI. ХIамзатил, Р. ХIамзатовасул, Ш. Казиевасул, А. Путербротил, Л. Кассилил, С. Баруздинил, М. ГIабдулаевасул кучIдул ва харбал.

Литератураялъул теория

Художествияб ва гIелмияб асар. План. ГIадатаб план. Хабаралъул аслиял героял, гьезие къимат кьей. Хабаралъул аслияб пикру. Герояздехун авторасул бербалагьи. Асаралъул тема ва аслияб пикру. Художествияб ва гIелмиябгин нахъгIунтIиялъулаб асар. КочIол рифма ва гьаркьазул рекъонккей. Бицардаби. Бицен. Халкъияб кечI.

РекIехъе лъазаризе

Халкъияб кечI. ЦIад.

З. ХIажиев. Хасалихълъи.

ЦI. ХIамзат. ЦIалдохъан.

Халкъияб кечI. Дада чIахъаяй.

Р. ХIамзатов. Хасел. Дир ракь.

З. ХIажиев. ЦIияб сон.

Н. ГIисаев. Их.

Класс тун къватIисеб цIалиялъе рихьизарурал асарал

Гьойги оцги. (**Халкъияб маргьа**).

Церги мокъокъги. (**Халкъияб маргьа**).

Р. ХIамзатов. Лъимал.

ХI. ХIабибов. Дир ГIали.

М. ХIайдарбеков. ГIондокьилги чудкилги ккараб рагъ.

Э. Капиев. Вехьасул гьунар.

М. Шамхалов. ЦIанищ, чакарищ?

ЦI. ХIамзат. МухIумил хIамаги оцги.

ГI. Расулов. ГъветIги васги.

Б. ХIажикулиев. Гьуинаб чед.

ХI. ХIажиев. ГьитIинав чанахъан.

З. ХIажиев. ХъахIаб дуниял.

ГI. Хачалов. Гьале их бачIун буго.

3 КЛАСС

Рии

Риидалил тIабигIат цебечIезабулел ва риидал лъимал хIалтIараб, гьез хIухьбахъи гьабураб куцалъул хIакъалъулъ Р. ХIамзатовасул, Н. ГIисаевасул, М. ГIабдуллаевасул, А. Ахъаевасул, ХI. Казиевасул, ГI-ХI. Шахтамановасул, А. МухIамаевасул, А. ХIамзатовасул, М. Гунащевасул, Ш.-Э. Мурадовасул къокъал кучIдул ва харбал.

ТIабигIат цIуни – ВатIан цIуни

МагIарулазул хъвадарухъабазул гIагараб ВатIаналъул сипат-сурат цебечIезабулел асарал. ТIабигIат цIунизе ккей загьир гьабулел асарал.

ТIабигIаталда кколел хиса-басиял. ТIабигIат цIуниялъул хIакъалъулъ халкъиял асарал: кицаби, маргъаби, бицанкIаби.

Меседилаб хасалихълъи

Меседилаб хасалихълъиялъул сипат-сурат, берцинлъи, бечелъи цебечIезабулел К. Ушинскиясул, ХI. Гъазимирзаевасул, М. МухIамадовасул, М. Гъазиевасул, М. Гунащевасул, М. ГIабдулаевасул, ГI. Хачаловасул, И. Соколов-Микитовасул, М. Насрулаевасул, ГI. МахIамадил, Б. ХIажиевасул, М. Хириясулаевасул, Н. ГIисаевасул асарал. Хасалихълъиялъул хIакъалъулъ халкъиял асарал.

Лъималазул гIумру ва гьезул ишал

Лъималазул гIумруялъул ва ишазул хIакъалъулъ харбал. ГIадамазе, ВатIаналъе пайдаяллъун рукIине ккеялъул бицунел В. Осеевасул, ЦI. ХIамзатил, Л. Толстоясул, ХI. Гъазимирзаевасул, С. Увайсовасул, Н. Юсуповасул, А. МухIамаевасул, С. Аксаковасул, Л. Обуховалъул, ХI. Гъазимирзаевасул асарал.

ЦIорораб хасел

Хасалил тIабигIаталъул хIакъалъулъ К. Ушинскиясул, ГI. Шейховасул, А. МухIамаевасул, М. Гунащевасул, И. Утарбиевасул, З. ГIисаевасул, В. Бианкил, ЦI. ХIамзатил, ХI. ХIажиевасул, ГI. Хачаловасул, М. Шамхаловасул харбал, кучIдул, маргъаби. Кицаби ва абиял.

Халкъалъул кIалзул гьунаралъул асараздасан

«Ва ХIатуту, хIатуту» (Кинидахъ ахIулеб кечI), кицаби ва абиял, бицанкIаби, «Бищунго кIудияб бечелъи» (Турказул халкъияб маргъа), «Васазе ва ясазе кинидахъ ахIулел», «СихIираб чайка» (Афгъаназул маргъа), «БацIги, церги, циги» (Халкъияб маргъа), «БахIарчияв вас» (Халкъияб маргъа).

Рекъел ва гьудуллъи

Ракълилаб гIумруялъул ва гьудуллъиялъул берцинлъи, гьайбатлъи беццун хъварал; гьединго ракълие гIоло къеркьеялъул хIакъалъулъ ЦI. ХIамзатил, Н. ГIисаевасул, С. Шагьрулабазановасул, Л. Толстоясул, Р.

ХIамзатовасул кучIдул ва харбал. «ХIамаги гIанкIги» (Маргьа), «Вацал» (ЛъарагIазул халкъияб маргьа), «Эмен ва васал» (Басня).

Рохалилаб их

Ихдалил тIабигIаталъул, гьелъул берцинлъиялъул, ихдалил хIалтIабазул, ихдалил байрамазул (8 Март, оцбай, 9 Май) хIакъалъулъ Асадулагьил, ЦI. ХIамзатил, Л. Толстоясул, М. Насрулаевасул, ГI. Хачаловасул, М. МухIамадовасул, ХI. Гъазимирзаевасул, М. ГIабдулаевасул, Р. ХIамзатовасул, Н. ГIисаевасул, К. Ушинскиясул, З. Батыровалъул, М. Пришвинил, А. МухIамадовасул, Д.-ХI. Дибировалъул, ХI. ХIажиевасул харбал ва кучIдул. Ихдалил хIакъалъулъ маргьаби, кицаби ва абиял.

Эркенаб захIмат

ЧIахIияз ва лъималаз гьарулел хIалтIабазул ва захIматалъул церехъабазул хIакъалъулъ Н. Надеждинил, М. Сулимановасул, Ф. ГIалиевалъул, М. ГIабдулаевасул, А. Путербротил, М. Хириясулаевасул, М. МухIамадовасул, А. ХIамзатовасул, ГI. Хачаловасул, ГI. Расуловасул, М. Шамхаловасул, Н. Незлобинил, В. Далил харбал ва кучIдул.

ЗахIматалъул баракат. ЗахIмат ккола рохелги, бечелъиги, талихIги. ЗахIматалда хурхарал халкъиял кучIдул, биценал, басняби, маргьаби, кицаби, абиял.

МагIарулазул устарзабазул хIакъалъулъ харбал.

ВатIан чIухIарал бахIарзал

ВатIаналъе гIоло рухI кьурал бахIарзазул гьунарал, гIаданлъи, лебаллъи, намус-бацIцIалъи загьир гьабулел ХI. ХIажиевасул, Р. ХIамзатовасул, Н. ГIисаевасул, Ч. ГIабашиловасул, М. СагIидовасул, М. Хуршиловасул къокъал харбал ва кучIдул; гьединго маргьаби, биценал, кицаби ва абиял.

Литератураялъул теория

Лирикияб асар. Литературияв герой. Героясул хасият. Халкъияб маргьа. Литературияб маргьа. Кинидахъ ахIулеб кечI. Абундач. ХIайваназул

маргъа. ГӀажаибаб маргъа. РукӀа-рахъиналъул маргъа. Художествиял асаразулъ дандекквеял, метафорал, эпитетал.

РекӀехъе лъазаризе

Р. ХӀамзатов. МагӀарулазул ВатӀан.

А. Ахъаев. ЧвахунцӀад.

Ф. ГӀалиева. Дагъистаналда.

Н. ГӀисаев. Бокьула мун дие, мугӀрузул тӀалъи.

ХӀ. Гъазимирзаев. Учитель.

ЦӀ. ХӀамзат. ЦӀияб сон. Рагъ ва рекъел.

Кинидахъ кечӀ. Ва ХӀатуту, хӀатуту.

С. Шагьрулабазанов. Микки.

Р. ХӀамзатов. Эбелалде. Гъунисан чвахулеб лъарахъ гӀенекке.

Класс тун къватӀисеб цӀалиялъе рихьизарурал асарал

Т. Таймасханов. Дир ракь.

Р. ХӀамзатов. Эбел.

Р. Рашидов. ЦӀад.

ГӀ. Хачалов. Риидалил цӀад.

М. МухӀамадов. Хасалихъе росулъ.

Адалло. Гьури.

ГӀ. Хачалов. Щибали лъай?

З. ХӀажиев. ГъалбацӀ.

С. ГӀалиханов. Гьедин батани, дун инецин инаро.

М. ЯхӀяев. Лъабго гьудул.

Р. Рашидов. ЦӀорол дада вачӀунев вуго нижер росулъ.

Л. Толстой. ГӀанкӀ.

М. МухӀамадов. ГӀабдулхӀалимги жагаги.

М. МухӀамадов. Унго-унгояв устар.

М. Хириясулаев. Их бачӀана.

4 КЛАСС

Бищунго кьарияб жо – рии, бищунго бечедаб жо – хасалихълъи

Роол ва хасалихълъиялъул, риидал рукІарал рекІелгъеязул ва хІухьбахъиялъул, хаслихъе хурул ва ахил бачІин рукъалде буссинабиялъулъ цІалдохъабаз гьабулеб гІахьаллъиялъул хІакъалъулъ рагІул устарзабаз хъварал асарал (Масала, Р. ХІамзатов. «МагІарулал»; М. МухІамадов. «ХІадисил ирсилав»; Р. ХІамзатов. «Риидахъ ялагьун йиго мун, эбел»; Ф. ГІалиева. «ХъахІилаб цІад»; Р. ХІамзатов. «Хасалихълъи»; М. МухІамадов. «МугІрузул сухъмахъал»; М. Сулиманов. «Хасалихълъи»).

Дунги дир гьалмагъзабиги

Лъималазул гІумруялъул, гьез гьабулеб гьудул-гьалмагълъиялъул, захІматалдехун гьезул бугеб гьоркьоблъиялъул бицунел ГІ. МахІамадил, Р. ГІумахановасул, Ю. Корольковасул харбал ва кучІдул; гьединго халкъиял маргьаби, кицаби ва абиял.

ТІабигІат цІуни

ГІагараб тІабигІат, рухІчІаголъаби ва рохьал цІуниялъул хІакъалъулъ рицунел М. Элдаровасул, В. Бианкил, Ш. МухІидиновасул, ЦІ. ХІамзатил, А. МухІамаевасул, С. ГІалихановасул, П. Дудочкинил, ГІ. Хачаловасул, Т. Таймасхановасул, Н. ГІалиевасул, ХІ. Къурбановасул харбал, кучІдул ва маргьаби.

ЛъикІабин сунда абулеб, квешабин сунда абулеб?

ГІадамазул гьоркьорлъабазул, унго-унгоял гьудулзабазул ва гьалмагъзабазул, лъикІабги квешабги хьвада-чІвадиялъул, яхІ-намусалъул хІакъалъулъ рицунел Гъ. БахІандовасул, М. МухІамадовасул, М. ХІайдарбеговасул, ЦІ. ХІамзатил, М. Гунашевасул, М. Митаровасул харбал ва кучІдул; гьединго биценал, маргьаби, кицаби, бицанкІаби ва абиял.

Гьудуллъиялъ бахъулареб хъала букІунареб

Халкъазул вацлъиялъул ва гьудуллъиялъул бицунел Р. ХІамзатовасул, М. Дугъручиловасул, Р. Рашидовасул, ЦІ. ХІамзатил, Ю. МухІамадовасул, А. МухІамаевасул, М. МухІамадовасул харбал, кучІдул ва маргьаби.

Хасел

Хасалил тIабигIаталъул хIакъалъулъ ЦI. ХIамзатил, У. ГIалиевалъул, Р. ХIамзатовасул, Ф. ГIалиевалъул, Ю. МухIамадовасул, М. Рамазановасул, С. Михалковасул асарал. Маргъаби, кицаби, бицанкIаби ва абиял.

Халкъияб кIалзул гъунаралъул асарал

Аваразул ва цогидал миллатазул маргъаби, кицаби, абиял ва бицанкIаби (Масала, «БитIарабиц» (Халкъияб маргъа); «Ралъад щай хъудулеб» (Халкъияб маргъа); «Бакъулги МоцIролги къец» (Халкъияб маргъа); «Бакъуе лагълъи гъабизе кин байбихьараб?» (Халкъияб маргъа); «СихIирлъи лъие кьураб» (Халкъияб маргъа); «ХIамаги оцги» (Халкъияб маргъа); «Бесдалав» (Халкъияб маргъа)).

ТIабигIат берцинаб их

Ихдалил тIабигIат чIаголъулеб куцалъул, гьелъул берцинлъиялъ гьабулеб асаралъул, ихдалил байрамазул бицунел ЦI. ХIамзатил, Р. ХIамзатовасул, З. ХIажиевасул, Г. Скребницкиясул, М. Шамхаловасул асарал. Маргъаби, кицаби, бицанкIаби ва абиял.

Нилъер адабият ва маданият

РухIияб ва материалияб маданияталъул, рукIа-рахъиналъул, захIматалъул, хьвада-чIвадиялъул, адабияталъул хаслъабазул, къагIидабазул, гIадатазул, гIумру гьабулеб куцалъул хIакъалъулъ бицунел асарал. МагIарул устарзабазул хIакъалъулъ харбал ва кучIдул (ГьоцIалъ, Унсоколо, РахатIа, ГIанди). (Масала, М. Мажидов. «Меседил кIукьмахх», М. Расулов. «Гьайбатав инсан, гIажаибав тохтур», А. ХIамзатов. «Адабияталъул машгьурав захIматчи», М. Нахибашев. «Узун-ХIажил хIакъалъулъ чанго рагIи», Р. ХIажи. «Исаак Ньтонги вехьги», Н. АбихIасанов. «МагIарул росу», П. Пайзулаев. «Болъихъ район», П. Пайзулаев. «Унсоколо район», П. Пайзулаев. «Хунзахъ район»).

МугIрузул улка

Дагъистаналъул мацIазул, халкъазул тарихалъул, эркенлъиялъе гIоло къеркьарал бахIарзазул (Шамилил, ГъазимухIамадил, ХIамзатил ва гь.ц.) биографиялъул хIакъалъулъ бицунел асарал (Масала, «Авар литературияб

мацІги, болмацІги, диалекталги», ЦІ. ХІамзатов. «Шамил», Р. ХІамзатов. «Шамилиде», Г. ХІасанилав. «ГъазимухІамад Хунзахъе богун ин», Х. Ангъидаса. «Шамил Иман асирлъуде ккей», «МагІарул халкъалъул мацІал»).

Литератураялъул теория

ГІадатаб ва жубараб план. Сюжет. Асаралъул сюжет. ПасихІал, рекІелъе ртулел мацІалъул алатал. Асаразул жанрал.

РекІехъе лъазаризе

Р. ХІамзатов. МагІарулал. Ихги хаселги. Их.

М. Сулиманов. Хасалихълъи.

Т. Таймасханов. ВатІан.

ЦІ. ХІамзат. Адаб. Хинаб хасел. Шамил.

М. Гунашев. Дида гьикъанани, дица абила … .

Ю. МухІамадов. Хасел.

Н. АбихІасанов. МагІарул росу.

Класс тун къватІисеб цІалиялъе рихьизарурал асарал

ХІ. Казиев. Риидал мугІрузда.

М. МухІамадов. ГІухьбузухъе сапар.

М. Хириясулаев. Хасалихълъи.

ГІ. Даганов. Хасалихълъи.

Бесдалав. (**Халкъияб маргьа**).

Генуханги церги. (**Халкъияб маргьа**).

А. ХІамзатов. Рахьдал ицц.

М. Шамхалов. КІиго Булач.

Гъ. Багандов. МухІамадил жаваб.

А. Пушкин. Авлахъалда буран.

ХІ. Гъазимирзаев. Хасел.

ГІ. Хачалов. Гьудулзаби.

ГІ. Хачалов. Чадил хІакъалъулъ рагІи.

С. Михалков. ЦІияб соналде цебе.

ЦІ. ХІамзат. Ахихъан.

Ю. Базутов. ГӀагараб ракь.

М. МухӀамадов. Асиятги кьегӀерги.

М. ГӀабдулхӀалимов. Циги тӀанчӀиги.

М. СагӀидов. ГъотӀол кечӀ.

М. Шамхалов. Бакъул лъимер.

Каламалда ва цӀалиялда сверухъ гьарулел хӀалтӀабазул тайпаби

ГӀенеккун (гӀинтӀамун) рагӀараб жо бичӀчӀизе бажари (аудирование)

ГӀинда рагӀараб цогидазул калам бичӀчӀи. Цогидас цӀалулеб асар гӀенеккун дандрекъон кколеб хӀалалъ бичӀчӀи. ГӀенеккун рагӀараб асаралда тӀаса лъурал суалазе жавабал кьезе бажари, лъугьа-бахъиналъул тартиб чӀезаби, рагӀараб каламалъул мурад бичӀчӀи, гӀенеккун рагӀарал гӀелмиялгин нахъгӀунтӀиялъулал ва художествиял асаразда тӀаса суалал лъезе бажари.

Авторасул стилалъул хаслъиялдаги каламалъул пасихӀлъиялдаги хадуб халкквезе бугеб бажари цебетӀезаби.

РагӀизабун цӀали

РагӀабазулъ слогал ва хӀарпал гьоркьор риччачӀого ва гьел ругеб бакӀ хисичӀого, рагӀаби, предложениял ва текстал бичӀчӀун, битӀун цӀали. Слогалккун цӀалиялдаса байбихьун дагь-дагьккун бичӀчӀун, битӀун тӀуранго рагӀаби ва рагӀабазул дандраял цӀали; классалдаса классалде, тӀубараб текст бичӀчӀуледухъ, цӀалиялъул хехлъи цӀикӀкӀинаби. КӀудияб гуреб, гьитӀинаб текст пасихӀго цӀали: цӀалулаго битӀун абиялъул ва интонациялъул нормаби цӀуни; цӀалиялъул мурад бичӀчӀи, цӀалулев чиясул цӀалараб асаралдехун бугеб гьоркьоблъи бихьизабизе бажариледухъ, интонациялдаса ва цоцазулгун бухьен гьабизе цере лъурал мурадазда ва масъалабазда рекъон хӀинцлъизабун (хьадарлъизабун) яги хехлъизабун цӀалиялъул темпалдаса пайда боси. Интонацияги цӀунун, батӀи-батӀиял тайпаялъул предложениял цӀали. БатӀи-батӀиял текстазул магӀнаялъулал хаслъаби ричӀчӀи ва интонациялъул кумекалдалъун гьел рихьизари. КӀудияб гьечӀеб текст живго

жиндаго чIун пасихIго цIализе бажари (цIалулаго дандекколеб гьаракь-бакъан ва хехлъи (темп) тIасабищизе, логикияб ударение битIун лъезе, лъалхъи гьабизе).

Сасун цIали

Жанраялъул ва кIодолъи-гьитIинлъиялъул рахъалъ ричIчIизе бигьаял асарал рагIизабун цIалиялдаса дагь-дагькхун сасун цIалиялде рачIин. ЦIалараб тексталъул магIна бичIчIи. ЦIалиялъул тайпа чIезаби: лъазабиялъул, лъай-хъвай гьабиялъул ва тIасабищиялъул; тексталъулъ къваригIараб информация балагьи, гьелъул хаслъаби ричIчIи.

Гаргадизе, кIалъазе бажари (каламалъул культура)

Диалог каламалъул тайпабазул цояб кколеблъи бичIчIи. Диалогалъул хаслъи: лъурал суалал ричIчIизеги, гьезие жавабал кьезеги, тексталда тIаса жинцаго суалал кьезеги, хабар-кIалалда вугев чиясул каламалъухъ, гьеб калам гьоркьоса къотIичIого, кIвар кьун гIенеккизеги, гьоркьоб лъураб асаралда тIаса хIеренго жиндир пикру загьир гьабизеги бажари. Каламалъул низам цIуни. КIалзул гьунаралъул халкъиял асаразул кьучIалда иш гьабиялъул, гIадамазда гъорлъ вукIиналъул низамалъулгун яги къагIидаялъулгун лъай-хъвай гьаби.

РагIиялда тIад хIалтIи (рагIул битIараб ва хъвалсараб магIнаги гьелъул гIемер магIнаги букIин лъай), активиял рагIабазул нахърател дагьабги цIубазаби.

Монолог каламалъул тайпабазул цояб кколеблъи бичIчIи. Лъурал суалазда яги кьураб темаялда тIасан кIудияб гьечIеб калам гIуцIизеги ва гьелъул аслияб пикру загьир гьабизеги бажари. ЦIалараб ялъуни рагIараб жоялъул хIасил бицин.

Жинца бицунеб пикруялъул план гIуцIи. Жинца бицунеб жоялъул мурадалда рекъон кIалъаялъул къагIидаби тIасарищи. Суратазда ва цIалараб яги кьураб темаялда тIасан кIалзул формаялда къокъаб хабар гIуцIи.

Хъвадари (хъвавул каламалъул культура)

Хъвавул каламалъул нормаби цIуни: хIасил цIаралда рекъонккезаби

(гьелъулъ героязул гIамал-хасият, иш лъугьараб бакI ва тема бихьизаби). Хъвавул каламалъулъ пасихIал, рекIелъе ротулел мацIалъул алатал (синонимал, антонимал, дандекквеял) хIалтIизари. Хъвавул текст дурус гьаби.

Кьураб темаялдаги, цIаларал асараздаги тIасан гьитIиналго сочинениял хъвай.

БатIи-батIиял текстазда тIад хIалтIи

I класс

ЦIалараб тексталда тIасан мугIалимас лъурал суалазе жавабал кьезе бажари. МугIалимасул кумекалдалъун цIаларал текстазда цIарал лъезе бажари. ЦIалараб асаралъе къимат кьезе лъай. Суратазда тIасан харбал херхине лъай (бицун).

Баянго, зирараб гьаркьидалъун рагIаби ва предложениял абизе ругьун гьари. Цоцазда хурхараб каламалда, предложениялда, рагIуда, гьаракь битIун абиялда тIад гьоркьоса къотIичIого хIалтIаби гьари. Цогидал цIалдохъабазул, мугIалимасул хабаралъухъ ва цIалиялъухъ гIенеккизе бажари.

II класс

МугIалимас бицараб жоялъул ва тIехьалдаса цIалараб тексталъул магIна боси. ХIасилалда тIасан кьурал суалазе къокъго жавабал кьей. Малъарал ва жинцаго цIаларал гIисиналго асаразулъ рехсарал лъугьа-бахъиназул тартиб ракIалда чIезаби, героязул ишазе ва рагIабазе битIараб къимат кьей.

Гара-чIвариялда гIахьаллъи. Жинцаго суалал кьей, малъарал асаразда тIасан лъурал суалазе къокъгоги гIатIидгоги жавабал кьей.

Текст бутIабазде биххи, гьезда цIарал лъей, цIалараб жоялъул аслияб магIна загьир гьаби (мугIалимасул кумекалдалъун).

Хабариял, сипатиял ва пикриял текстазул хIакъалъулъ авалияб бичIчIи кьей.

МагIна гIагарал рагIаби дандекквей; рагIул магIна баян гьаби, цо-цо рагIабазул гIемер магIна букIин лъай; мугIалимасул кумекалдалъун

тексталъулъ героязул, тIабигIаталъул, лъугьа-бахъиналъул хIакъалъулъ бицунел рагIаби ва предложениял рихьизари.

Практикияб къагIидаялъ маргьаби, харбал, кучIдул ратIа гьари.

III класс

Малъарал асаразул, лъугьа-бахъиназул тартиб чIезаби. Жидецаго текст магIнаял бутIабазде биххи, мугIалимасул кумекалдалъун гьезулъ цIикIкIун кIвар бугеб бакI балагьи. ТIубанго тексталъул ва гьелъул щибаб бутIаялъул аслияб пикру загьир гьаби, гьезда цIар лъей.

МугIалимасул кумекалдалъун малъарал (цIаларал) асаразул план гIуцIи. Планалда рекъон мухIканго, гьоркьоса бищун, къокъго яги гIатIидго, хIасил бицин. Хабарията, сипатиял ва пикруял текстал гIуцIи ва каламалъулъ гьездаса пайда босизе бажари.

Гара-чIвариялъулъ гIахьаллъи: лъурал суалазе жавабал кьезе, цо чIванкъотIараб темаялда тIаса кIалъазе, гьалмагъзабазул кIалъаялъухъ гIенеккизе бажари.

Жидеца цIалулеб тексталда жаниса ричIчIуларел рагIаби ва предложениял ратIарахъи, гьезул магIна мугIалимасда цIехей.

Диафильм хIисабалда малъараб (цIалараб) тексталъулъ кколел лъугьа-бахъиназул тартибалда суратал церечIезари.

Жидерго халкквеялъул, цIалдохъабазул гIумруялъул хIакъалъулъ хабар бицин.

Хабар бицунаго, синонимаздаса, сипатиял рагIабаздаса ва предложенияздаса пайда боси.

Героязул, тIабигIаталъул, лъугьа-бахъиназул сипат-сурат бихьизабизе, авторас хIалтIизарулел рагIаби ва предложениял тексталъулъ жидецаго рати.

Малъарал асаразулъ лъугьа-бахъиназе ва героязул ишазе битIараб къимат кьей (мугIалимасул кумекалдалъун).

Каламалъул гьаркьилаб культура камиллъизаби, литературияб къагIидаялда рекъон рагIаби аби.

Халкъиял асараздаса литературиял асарал ратIа гьари.

IV класс

ТIехьалдаса цIалараб жоялъул магIна жидецаго боси (аслияб пикру жидерго рагIабаздалъун загьир гьаби); тексталъул бутIабазул магIнаялъулаб бухьен чIезаби; цIарулал предложенияздалъун яги суалаздалъун хабаралъул план гIуцIи.

Жидецаго гIуцIараб планалда рекъон яги аслиял рагIабазде мугъчIвайги гьабун, асаразул хIасил дурусго, къокъго, гIатIидго бицин; цо чIванкъотIараб суалалда тIасан хабар гIуцIизе тексталъул материал бати. Хабар бицунаго, магIнаялъул тартиб ва дуруслъи цIуни.

Хабаралъул героязул каламалъул хаслъабазухъ халкквей, гьезул ишал ва цогидаздехун ругел гьоркьорлъаби дандекквей. Героязул гIамал-хасияталъе ва рагIабазе къимат кьей, герояздехун ва гьез гIахьаллъи гьабулел лъугьа-бахъиназдехун авторасул ялъуни жидер бугеб бербалагьи загьир гьаби. Асаразда жанир кколел лъугьа-бахъиназул, героязул, сверухъ бугеб тIабигIаталъул сипат-сурат цебечIезабулел рагIаби рати (дандекквеял, эпитетал, метафорал, фразеологиял свераби).

Харбазул, кучIдузул, маргьабазул, кицабазул, абиязул, бицанкIабазул хIакъалъулъ 1 – 3 классазда щвараб лъай щула гьаби. Художествиял текстал гIелмиял ва нахъгIунтIиялъулал текстаздаса ратIарахъизе ругьун гьари.

Художествияб асаралда тIад хIалтIи

Художествияб тексталъул хаслъаби, ай гьелъул цогидазда релълъинчIел пасихIал, рекIелъе роргулел мацIалъул алатал рихьизари (мугIалимасул кумекалдалъун). Асаралъул хIасилги гьелъул цIарги дандрекъон кколеллъи бичIчIи.

ЦIалараб асаралъул хIасил рухIиябгин эстетикияб букIин бичIчIи, героязул хьвада-чIвади ритIухъ гьабулеб гIилла бачинеги гьезул ишазе къимат кьезеги бажари.

ПасихIал, рекIелъе роргулел мацIалъул алатаздаса (синонимаздаса, антонимаздаса, дандекквеяздаса, эпитетаздаса) пайдаги босун, живго жиндаго чIун текст цIидасан бицин. Кьураб тексталъе хасаб лексикаялдаса

пайдаги босун, гьеб текстальул кIвар бугеб ва жибго жиндаго чIараб гIадаб цо лъугьа-бахъин цIидасан бицин (мугIалимасул кумекалдалъун). ТIахьазул текстазе суратаздалъун баян кьей.

Асаралъул героясе характеристика кьей (гъесул сипат-сурат, хасаб тIабгI, хасият-гIамал, калам ва гъес гьарулел ишал рихьизари). Лъугьа-бахъиналъе ва героясе характеристика кьолел рагIаби ва предложениял тесталъулъ рати. Художествияб асаралъул героясул ишалъул анализ гьабизе ва гьеб иш ритIухъ гьабизе гIилла бачине бажари. Героязул ишал цоцазда дандекквей. Героялдехун авторасул бугеб бербалагьи тIатинаби.

Художествиял асарал жиндирго рагIабаздалъун рициналъул къагIидаби лъай (дурусго бицин, гьоркьоса бищун бицин ва къокъго бицин).

МухIканго, дурусго текст бицин (текст бутIабазде биххи, щибаб бутIаялъул ва тIубараб текстальул аслияб пикру загьир гьаби, щибаб бутIаялъе ва тIубараб текстальe цIарал кьей): текстальул кесекалъул аслияб пикру загьир гьаби, кIвар бугел яги аслиял рагIаби рихьизари, цIарал лъей; план гIуцIи ва гьелда рекъон тIубанго текст мухIканго жиндирго рагIабаздалъун бицин.

Кьураб асаралъул кесек гьоркьоса бищун бицин: асаралъул героясе характеристика кьей (текстальулъ героясул хIакъалъулъ хабар гIуцIизе рес кьолел рагIаби ва предложениял тIасарищи), иш лъугьараб бакIалъул хIакъалъулъ бицин (текстальулъ иш лъугьараб бакIалъул хIакъалъулъ бицине рес кьолел рагIаби ва предложениял тIасарищи). БатIи-батIиял асараздаса цоцада дандекколел героязул сипат-суратал, гьезул ишал ва гьез гIахьаллъи гьабулел лъугьа-бахъинал дандекквезе.

ШигIриял асарал цIалулаго, гIисинал лъугьа-бахъинал, ишазул тIолалго рахъал рихьизе бугеб гьунар цебетIезаби. Лъугьа-бахъиназул ва сюжетальул ин цебеккунго бичIчIиялъул бажари цебетIезаби.

ЦIалул, гIелмиялгин гIадатал хIасил бугел ва цогидалги текстазда тIад хIалтIи

Асаралъул цIар ва гьеб цIар асаралъул хIасилалда дандрекъон кколеблъи бичIчIи. ЦIалул, гIелмиялгин гIадатал хIасил бугел текстазул хаслъаби, мухIкан гьарун, чIезари. БатIи-батIиял тайпабазул текстазул анализ гьабиялъул гIадатиял къагIидабазулгун лъай-хъвай гьаби: тексталъул аслияб пикру загьир гьаби, гIиллаябгин хIасилалъул бухьен чIезаби (гIилла гьечIеб хIасил букIунаро). Текст бутIабазде биххи. Гьел бутIабазул темаби баян гьари. КIвар бугел яги аслиял рагIаби ралагьи. Текст цIидасан бициналъул алгоритм гIуцIи. Схемаялда, моделалда, кIвар бугел, аслиял рагIабазда мугъги чIван, текст цIидасан бицин. Текст гIатIидго, ай дурусго бицин. Текст къокъго бицин (ай тексталъул хIасилалъулъ аслияб, кIвар бугеб жо бихьизаби). Справкаялъулаб (батIи-батIияб жоялъул баян кьолеб) материалалда, гIамлъизабулел суалазда ва цIалул тIадкъаязда тIад хIалтIизе бажари.

Библиографияб культура

ТIехь искусствоялъулаб хасаб тайпа. ТIехь – лъаялъул иццЦ. ЦIалул, художествиял ва къаригIарал баянал кьолел (справкаялъулал) тIахьал. ТIехьалъул бутIаби: тIехьалъул хIасил яги тIехьалъул бутIрул, титулалъулаб гьумер, аннотация, суратал.

Живго жиндаго чIун аннотация хъвазе бажари.

ТIахьазул тайпаби: художествиял асаразул тIехь, тIехь мажмугI, данде гьарурал асаразул тIехь, цо ккураб заманалда бахъараб басма, баян кьолел тIахьал (справочник, ай сундулниги хIакъалъулъ къокъаб ва дурусаб баян босизе рес бугеб тIехь, словарал, энциклопедиял, ай, къокъ гьабун, гIемерал гIелмабазул баян кьолел тIахьал).

Библиотекаялдаса жидее къваригIарал тIахьал росизе лъай. Лъималазул гIумруялде дандекколел словараздаса ва дурусаб баян босизе рес бугеб литератураялдаса пайда боси.

ЦIализе кколел асарал

МагIарулазул ва цогидал миллатазул рагIул устарзабаз хъварал, лъималазул гIумруялде гIагарал, гIисинал, художествиял ва гIелмиялгин

нахъгIунтIиялъулал асарал.

ЦIализе кколел асаразул жанрал: магIарулазул ва цогидал миллатазул халкъиял маргъаби, кучIдул, харбал, абиял, кицаби, бицанкIаби, абундачал, драмаялъулал асарал ва гь.ц.

Тематикаялъ гъорлъе рачуна лъагIалил 4 заманалъул, ВатIаналъул, гьелъул тарихалъул ва тIабигIаталъул, нилъер хIайваназул ва хIанчIазул, лъикIлъиялъул, ритIухълъиялъул, вацлъиялъул ва гьудуллъиялъул, гIадамазул лъикIабги квешабги хьвада-чIвадиялъул, яхI-намусалъул хIакъалъулъ, гьединго эркенаб захIматалъул, лъималазул гIумруялъул ва сахаватал ишазул, ракълие ва эркенлъиялъе гIоло къеркьолел бахIарзазул хIакъалъулъ бицунел асарал.

ЛИТЕРАТУРИЯБ ЦIАЛИЯЛЪУЛ КУРС ЛЪУГIУН ХАДУБ КЬОЛЕЛ ХIАСИЛАЛ

Напсиял хIасилал

Байбихьул школа лъугIарал цIалдохъаби гьал хадусел напсиял хIасилазде щола.

Гражданиябгун патриотикияб тарбия кьеялъул рахъалъан:

– жиндирго ВатIаналде, Россиялъул ва Дагъистаналъул миллатазде ва гьезул тарихалде кIудияб рокьи бижизаби;

– цогидал миллатазул маданияталдехун ва гьезул тарихалдехун, гьединго батIияб пикруялдехун цIуна-къараб балагьи бижизаби;

– Дагъистаналъул ва Россиялъул машгьурал рагIул устарзабазул асаразул анализ гьабулаго, жив цо кинаб бугони къавмалъул ва миллаталъул чи вукIин бичIчIи, жиндирго ва цогидал миллатазул маданияталъул ва гIадатазул адаб-хIурмат гьаби;

– инсан обществоялъул жамгIияб чи вукIиналъул, гьесул жавабчилъиялъул ва ихтияразул, хьвада-чIвадиялъул, рухIиябгин этикиял нормабазул, цоцазда гьоркьоблъи гьабиялъул къагIидабазул бищунго гIадатияб бичIчIи букIинаби.

РухIияб тарбия кьеялъул рахъалъан:

– жинца гьарурал ишазул жавабчилъиги жибго жиндаго чIараб, цогиялда бухьинчIеб хасиятги цебетIезаби;

– щивасул диналде, социалияб статусалде, гьезул миллатазде балагьичIого, гIадамазул цоцаздехун бугеб гьоркьоблъи, гьезул щивасул хаслъи бичIчIи; гьездехун рокьи, адаб-хIурмат загьир гьаби;

– батIи-батIияб ахIвал-хIалалъулъ художествиял асаразул героязул бахIарчиял яги ахIмакъал (тохал) ишазеги гьезул хьвада-чIвадиялъеги къимат кьезе бажари;

– цогидал гIадамазул сахлъиялъе зарар гьабулеб хьвада-чIвадиялде дандечIей.

Эстетикияб тарбия кьеялъул рахъалъан:

– художествияб культураялдехун, искусствоялъул батIи-батIиял тайпабаздехун, жиндирго ва цогидал халкъазул творчествоялдехун ва гIадатаздехун цIуна-къараб балагьи ва интерес бижизаби;

– художествияб литератураялъул ва фольклоралъул асаразе эстетикияб рахъалъ къимат кьезеги, гьел асарал цIализеги, цIалулеб заманалъ гьезухъ гIенеккизеги бугеб хIалбихьи букIинаби;

– лъиданиги цадахъ хIалтIизеги щулияб гьоркьоблъи гьабизеги бугеб бажари цебетIезаби; тIадкIалъай бугеб, дагIбадулаб ахIвал-хIалалдаса ворчIизе нух батиялъул бажари цебетIезаби.

Сахлъи цIуниялъул тарбия кьеялъул рахъалъан:

– хIинкъи гьечIеб, паракъатаб, чорхое (сахлъиялъе) пайдаяб гIумру гьабизе мурад лъей.

Экологияб тарбия кьеялъул рахъалъан:

– литературиял асаразулъ рихьизарурал хIайваназул ва инсанасул гьоркьоблъиялда хурхарал захIматал суалал ричIчIи; тIабигIаталдехун цIуна-къараб балагьи букIинаби;

– тIабигIаталъе зарал гьабулеб хIалтIи гьабичIого тей.

ЗахIматалъул тарбия кьеялъул рахъалъан:

– обществоялъулъ ва гIадамазул гIумруялъулъ бугеб захIматалъул кIвар бичIчIи; хIалтIулъ рихьизарурал хIасилаздехун цIунакъараб балагьи букIинаби ва гьездаса пайда боси; батIи-батIияб махщалидехун интерес бижизаби ва батIи-батIияб хIалтIулъ гIахьаллъизе ругьунлъи;

– цогидал гIадамазе кумекалъе хIадурав, ният лъикIав, хIалхъублъи гьечIев, гIадамазе лъикIлъи гьабулев инсан вахъинави;

– творческияб хIалтIуде гъира ккезаби, ай творческияб къагIидаялъ хIалтIизе бугеб бажари цебетIезаби.

Метапредметиял хIасилал

Предмет «Литературияб цIали» лъазабиялъул хIасилалда байбихьул школалда цIалдохъаби ругьунлъула нахъгIунтIиялъулал хIалтIаби гьаризе (**Познавательные** УУД).

Гьезда бажарула:

– тема, загьир гьабураб аслияб пикру, жанр хIисабалдеги босун, асарал дандекквезе; асаралдаги гьелъул авторалдаги гьоркьоб бухьен чIезабизе;

– жанраялъул кьучIалда асарал цолъизаризе;

– классификация гьабизе кIвар бугеб гIаламат чIезабизе; темабазде, жанразде ва тайпабазде асарал рикьун росизе;

– батIи-батIиял жанразул ва тайпабазул текстал бичIчIун цIализе, текстал кIалзул ва хъвавул формаялда гIуцIизе;

– сюжеталъул анализ гьабулаго, законалда дандекколел ва дандекколарел жал ратизе, сюжеталъулъ хвезабураб лъугьа-бахъиназул тартиб цIидасан гIуцIизе;

– предметал дандекквезе, гьезул анализ ва синтез гьабизе, гьел гIаммлъизаризе, тIелазде рикьизе ва цоцада релълъинаризе;

– мугIалимасул кумекалдалъун цIалиялда цере мурадал ва масъалаби лъезе ва гьел тIуразаризе;

– кьурал критериязул кьучIалда масъала тIубазабиялъул цо чанго вариант дандекквезе ва бищунго дандекколеб тIасабищизе;

– кьураб планалда рекъон лъазабулеб жоялъул хаслъи чIезабизе;

– цIех-рехалъул, дандекквеялъул, классификациялъул ва хIалбихьиялъул кьучIалда хIасилал гьаризе ва гьел хIужжабаздалъун щула гьаризе;

– информация щвеялъул источник тIасабищизе;

– кьураб тIадкъаялда рекъон тIехьалда къваригIараб информация балагьизе;

– живго жиндаго чIун яги мугIалимас рихьизарурал халгьабиялъул къагIидабаздалъун, хIакъикъиял ва хIакъал, якъинал гурел баянал лъазаризе;

– цIалул масъалаялда рекъон тексталъулаб информация гIуцIизе ва гьелъул анализ гьабизе;

–информация кьезе живго жиндаго чIун схемаби, таблицаби гIуцIизе;

Байбихьул школа лъугІулел цІалдохъаби ругьунлъула хурхен гьабиялъул хІалтІаби гьаризе (**коммуникативные** УУД).

Гьезда бажарула:

– накъиталъе гІахьаллъи гьабулев чиясухъ гІенеккизе, диалогалъулъ гІахьаллъизе;

– къокъго ва мухІканго пикру бицине; гьудулзабигун гъорлъ восун, тІаде-гъоркье вачІун вукІунеб заманалъ рекІел асар загьир гьабизе;

– накъиталъе гІахьаллъи гьабулев чиясул гІадаб-хІурмат гьабизе, дагІба бугеб суалалда тІаса ццидахичІого, эркенго, гІодов виччан гара-чІвари гьабизе;

– батІи-батІиял пикраби рукІиналъе мукІурлъизе;

– цогидасул адаб гьабун, жиндирго пикру загьир гьабизе, гьелъие далил бачине;

– цебе лъураб масъалаялда рекъон пикру загьир гьабизе;

– сипатиял, пикриял ва хабариял текстал гІуцІизе;

– гІадамазда цеве вахъине, кІудиял гурел текстал хІадур гьаризе;

– цевеги вахъун кІалъазе хІадурараб тексталъе батІи-батІиял суратал тІасарищизе.

Байбихьул школа лъугІулел цІалдохъабазул лъугьуна гьабулеб цІали низамалде ккезабизе бугеб бажариги (**регулятивные** УУД).

Гьезда бажарула:

– цебе лъураб масъалаялда рекъон цІалиялда хурхарал хІалтІаби планалда росизе, гьезда хадуб хелккгвезе ва гьезие къимат кьезе;

– цІалулъ жиндирго лъикІал яги квешал хІасилал рихьизе;

– цебе лъураб мурад тІубаялъе гІоло цадахъ хІалтІизе.

Предметиял хІасилал

1 КЛАСС

ЛъагІалил ахиралда цІалдохъаби ругьунлъула:

– мугІалимас яги цІалдохъанас цІалараб художествияб текст (хабар, кечІ) гІенеккун бичІчІизе;

– асаралъул хIасилалда тIаса лъурал суалазе жавабал кьезе;

– рагIабаздалъун битIун ва бичIчIун цIализе;

– цIалараб жоялда тIаса мугIалимас лъурал суалазе жавабал кьезе;

– текст рагIа-ракьан бахъун, мухIканго цIализе;

– сураталдасан кIалзул хабар гIуцIизе;

– кIудияб гуребункъо кечI рекIехъе лъазабизе ва цIализе;

– кечI ва хабар цоцадаса батIабахъизе;

– батIи-батIияв шагIирас цого цо яги батIи-батIияб темаялда тIаса хъварал кучIдул дандекквезе;

– цIалараб асар бицине, план гIуцIизе: байбихьуда щиб лъугьараб, цинги хабар сундалъун лъугIараб (мугIалимасул кумекалдалъун);

– цIаларал асаразул героял, автор ва гьел асаразул цIарал цоцазда рухьине;

– гьитIинал ва кIудиял жанразул батIи-батIиял асарал дандекквезе: гьезда гьоркьоб бугеб релълъин ва батIалъи батизе;

– бицанкIаби чIвазе.

2 КЛАСС

ЛъагIалил ахиралда цIалдохъаби ругьунлъула:

– жанраялъул ва кIодолъи-гьитIинлъиялъул рахъалъ ричIчIизе бигьаял асарал рагIизабун цIалиялдаса дагь-дагькկун сасун цIалиялде рачIине;

– слогал ва хIарпал гьоркьор риччачIого, гьел ругеб бакI хисичIого, минуталда жаниб 40 рагIи кколедухъ, рагIун, тIурарал рагIабиккун кIудиял гурел хабариял ва лирикиял асарал бичIчIун, битIун цIализе;

– лъагIалил ункъабго заманалъул, тIабигIаталъул, ВатIаналъул, лъималазул гIумруялъул, гьезул ишазул ва захIматалъул хIакъалъулъ, битIун лъалхъиги гьабун, битIун абиялъул номабиги цIунун, 7 кечI рекIехъе цIализе;

– практикияб къагIидаялъ маргьаби, харбал, кучIдул ратIа гьаризе;

– лирикиял асаразул хаслъи бихьизабизе (кочIол рифма ва гьаркьазул рекъонккей);

– мугIалимас бицараб жоялъул ва тIехьалдаса цIалараб тексталъул магIна босизе; хIасилалда тIаса кьурал суалазе къокъго жавабал кьезе;

– фольклоралъул (бицардаби, халкъиял кучIдул, кицаби ва абиял, бицанкIаби, хIайваназул, рукIа-рахъиналъул, гIажаибал маргьаби) ва литературиял асаразул (литературиял маргьаби, харбал, кучIдул, басняби) жанрал цоцаздаса ратIарахъизе, гьел абизе;

– тексталъул гIадатаб анализ гьабизе (тексталъул тема баян гьабизе, гьелъул аслияб пикру загьир гьабизе, тексталъулъ лъугьа-бахъиназул тартиб ракIалда чIезабизе, тексталъул план гIуцIизе (мугIалимасул кумекалдалъун);

– героязул гIамал-хасият бихьизабизе, гьезул ишазе ва рагIабазе битIараб къимат кьезе;

– герояздехун, гьез гьабулеб ишаздехун авторасул бугеб бербалагьи бихьизабизе;

– магIна гIагарал рагIаби дандекквезе; рагIул магIна баян гьабизе, цо-цо рагIул гIемер магIна букIин лъазе; мугIалимасул кумекалдалъун тексталъулъ героязул, тIабигIаталъул, лъугьа-бахъиналъул хIакъалъулъ бицунел рагIаби ва предложениял рихьизаризе;

– словаралдаса пайдаги босун, лъалареб рагIул магIна баян гьабизе, тексталъулъ хIалтIизарулел битIараб ва хъвалсараб магIнаялъул рагIаби ратизе;

– тексталъул анализалъе **автор, литературияв герой, тема, идея, асаралъул хIасил, асаралъул цIар, дандекквей, эпитет** гIадал теориялъул бичIчIияздаса пайда босизе;

– гIенеккараб яги цIалараб асаралда тIаса гьабураб гара-чIвариялъулъ гIахьаллъизе.

– гороясул рахъалдаса мухIканго асаралъул хIасил цIидасан бицине;

– битIун абиялъул ва ударение лъеялъул нормабиги цIунун, ролаздеги бикьун, асар цIализе;

– кьураб темаялда тIаса жиндирго пикру загьир гьабизе;

– цIалараб асаралъул хIасилалда релълъарал кIудиял гурел маргъаби, харбал ва бицанкIаби ургъизе;

3 КЛАСС

ЛъагIалил ахиралда цIалдохъаби ругьунлъула:

– цIалул масъалаялда рекъон рагIун ва сасун цIализе, цIалиялъул батIи-батIиял тайпабаздаса пайда босизе (лъазабиялъул, лъай-хъвай гьабиялъул ва тIасабищиялъул);

– слогал ва хIарпал гьоркьор риччачIого, гьел ругеб бакI хисизабичIого, минуталда жаниб 60 рагIи кколедухъ, рагIун, тIурарал рагIабиккун кIудиял гурел хабариял ва лирикиял асарал бичIчIун, битIун цIализе;

– лъазарурал асаразул тематикаялда рекъон 8-9 кечI рекIехъе цIализе;

– халкъиял асараздаса литературиял асарал ратIа гьаризе;

– хабарияб калам лирикияб каламалдаса батIа гьабизе, лирикиял асаразул хаслъи бихьизабизе (кочIол рифма ва гьаркьазул рекъонккей);

– гIенеккун рагIараб яги цIалараб асаралъул хIасил цо чIванкъотIараб жанраялъул букIин бичIчIизе, тексталъе суалал лъезе ва гьезие жавабал кьезе;

– фольклоралъул (бицардаби, халкъиял кучIдул, кицаби ва абиял, бицанкIаби, хIайваназул, рукIа-рахъиналъул, гIажаибал маргъаби) ва литературиял асаразул (литературиял маргъаби, харбал, кучIдул, басняби) жанрал цоцаздаса ратIарахъизе, гьел абизе; Дагъистаналъул миллатазул кIалзул гьунаралъул асаразул мисалал рачине;

– тексталъул гIадатаб анализ гьабизе: тIубанго тексталъул ва гьелъул щибаб бутIаялъул аслияб пикру загьир гьабизе, гьел бутIабазда цIарал лъезе, асаралъул тексталъулъ лъугьа-бахъиназул тартиб чIезабизе, мугIалимасул кумекалдалъун асаралъул план гIуцIизе;

– героязул, тIабигIаталъул, лъугьа-бахъиназул сипат-сурат бихьизабизе, авторас хIалтIизарулел рагIаби ва предложениял тексталъулъ жидецаго ратизе;

– мугIалимасул кумекалдалъун малъарал асаразулъ лъугьа-бахъиназе ва героязул ишазе битIараб къимат кьезе;

– планалда рекъон мухIканго, тIасабищун, къокъго яги гIатIидго, хIасил бицине;

– герояздехун, гьез гьабулеб ишаздехун авторасул бугеб бербалагьи бихьизабизе;

– словаралдаса пайдаги босун, лъаларел рагIабазул магIна баян гьабизе;

– тексталъулъ битIараб ва хъвалсараб магIнаялда хIалтIизарулел рагIаби, гьединго дандкквеял, эпитетал ратизе;

– тексталъул анализалъе **автор, литературияв герой, хасият, тема, идея, асаралъул цIар, асаралъул хIасил, эпизод** (художествияб асаралъул кIвар бугеб ва жибго жиндаго чIараб гIадаб цо лъугьа-бахъин), **дандекквей, эпитет** гIадал теориялъул бичIчIияздаса пайда босизе;

– гIенеккун рагIараб яги цIалараб асаралда тIаса гьабураб гара-чIвариялъулъ гIахьаллъизе: авар литературияб мацIалъул битIун абиялъул нормабиги цIунун, пикру загьир гьабизе; цо чIванкъотIараб хIасил гьабизе (бицун, хъван); тексталдаса росарал мисалаздалъун жинца кьурал жавабал щула гьаризе; накъиталъулъ лъазарурал литературиял бичIчIияздаса пайда босизе;

– героясул, яги жиндирго, ялъуни цогидав чиясул рахъалдаса къокъго, тIасабищун, мухIканго асаралъул хIасил цIидасан бицине;

– диафильм хIисабалда малъараб (цIалараб) тексталъулъ кколел лъугьа-бахъиназул тартибалда суратал церечIезаризе;

– битIун абиялъул ва ударение лъеялъул нормабиги цIунун, ролаздеги бикьун, асар цIализе;

– цIалараб жоялда тIаса жиндирго пикру загьир гьабизе ва, гьеб битIун букIин бихьизабизе, далилал рачине (цIалараб асаралдаса щиб дуе бокьараб ва щай бокьараб).

4 КЛАСС

ЛъагӀалил ахиралда цӀалдохъаби ругьунлъула:

– литература нилъер миллияб культура бикӀин, ва гьелъ магӀарулазул рухӀияб бечелъи цӀунулеблъи бичӀчӀизе;

– цӀалул масъалаялда рекъон рагӀун ва сасун цӀализе, цӀалиялъул батӀи-батӀиял тайпабаздаса пайда босизе (лъазабиялъул, лъай-хъвай гьабиялъул ва тӀасабищиялъул);

– слогал ва хӀарпал гьоркьор риччачӀого, гьел ругеб бакӀ хисичӀого, минуталда жаниб 80 рагӀи кколедухъ, рагӀун, тӀурарал рагӀабиккун кӀудиял гурел хабариял ва лирикиял асарал бичӀчӀун, битӀун цӀализе;

– лъазарурал асаразул тематикаялда рекъон 10 – 11 кечӀ рекӀехъе цӀализе;

– нахъгӀунтӀиялъулал ва художествиял текстал цоцаздаса ратӀарахъизе;

– хабарияб калам лирикияб каламалдаса батӀа гьабизе, лирикиял асаразул хаслъи бихьизабизе (кочӀол рифма ва гьаркьазул рекъонккей);

– гӀенеккун рагӀараб яги цӀалараб асаралъул хӀасил цо чӀванкъотӀараб жанраялъул букӀин бичӀчӀизе, тексталъе суалал лъезе ва гьезие жавабал кьезе;

– фольклоралъул жанрал (бицардаби, халкъиял кучӀдул, кицаби ва абиял, биценкӀаби, хӀайваназул, рукӀа-рахъиналъул, гӀажаибал маргьаби) абизе ва гьел цоцаздаса ратӀарахъизе; Дагъистаналъул миллатазул кӀалзул гьунаралъул асаразул мисалал рачине;

– цӀалулеб текст художествиял асаразул жанразда (литературиял маргьабазда, харбазда, кучӀдузда, баснябазда) бухьине;

– тексталъул гӀадатаб анализ гьабизе: тексталъул тема рагьизе ва гьелъул аслияб пикру загьир гьабизе, асаралъул тексталъулъ лъугьа-бахъиназул тартиб чӀезабизе, мугӀалимасул кумекалдалъун асаралъул план гӀуцӀизе;

– героязул сипат-сурат бихьизабизе, гьез гьарулел ишазе битӀараб къимат кьезе; героязул суратал рахъизе; цого асаралъул героязул хасият ва гьез гьарулел ишал дандекквезе; герояздехун, гьез гьарулел ишаздехун

авторасул бугеб бербалагьи бихьизабизе; героязе характеристика кьезе, авторас хIалтIизарулел рагIаби ва предложениял тексталъулъ жидецаго ратизе;

– словаралдаса пайдаги босун, лъаларел рагIабазул магIна баян гьабизе; тексталъулъ битIараб ва хъвалсараб магIнаялда хIалтIизарулел рагIаби, гьединго дандкквеял, эпитетал, метафорал ратизе;

– тексталъул анализалъе **автор, литературияв герой, хасият, тема, идея, асаралъул цIар, асаралъул хIасил, эпизод** (художествияб асаралъул кIвар бугеб ва жибго жиндаго чIараб гIадаб цо лъугьа-бахъин), **магIнаял бутIаби, дандекквей, эпитет, метафора, лирика** гIадал теориялъул бичIчIияздаса пайда босизе;

– гIенеккун рагIараб яги цIалараб асаралда тIаса гьабураб гара-чIвариялъулъ гIахьаллъизе: авар литературияб мацIалъул битIун абиялъул нормабиги цIунун, пикру загьир гьабизе; цо чIванкъотIараб хIасил гьабизе (бицун, хъван); текстaлдаса росарал мисалаздалъун жинца кьурал жавабал щула гьаризе; накъиталъулъ лъазарурал литературиял бичIчIияздаса пайда босизе;

– тексталъул план гьабизе; планалда рекъон героясул, яги жиндирго, ялъуни цогидав чиясул рахъалдаса къокъго, тIасабищун, мухIканго асаралъул хIасил цIидасан бицине;

– битIун абиялъул ва ударение лъеялъул нормабиги цIунун, ролаздеги бикьун, асар цIализе; асаралъул кIудиял гурел эпизодазул инсценировка гьабизе;

– суратаздасан хабар гIуцIизе, цIалараб асаралъул букIине кколеб хадусеб бутIа ургъизе.

ТЕМАТИКИЯБ ПЛАН

1 КЛАСС (15 сагIат)

№	Тема, курсалъул раздел	Лъазабизе кколеб материал	СагIтазул къадар	Гьаризе кколел хIалтIабазул тайпаби
1	**Маргьаби, биценкIаби ва кицаби**	«ХIамаги, кIуртулги, бацIги» (Халкъияб маргьа); «ХъантIиялъул балагь» (Халкъияб маргьа); М. ХIасанов. «ЦIум»; «Кицаби»; «БиценкIаби». *Литератураялъул бичIчIиял* ТIехьалъул цIар. Халкъияб кIалзул гьунаралъул асарал. Маргьа. Халкъияб маргьа. Маргьабазул героял. Кицаби. Абиял. БиценкIаби. *Класс тун къватIисеб цIалиялъе* «Берцинай» (Маргьа); «Царалги бацIилги гьудуллъи» (Маргьа).	4	Темаялъулъ кьураб материал кинаб букIине кколебали цебеккунго **бицине**. Асарал гIедегIичIого, рагIабиккун, пасихIго цIализе, художествияб асаралъул хIасил гIенеккун **бичIчIизе**. Учебникалада ругел суратал текстазул хIасилалда **рухьизе**. Асаралъул хIасилалда тIасан лъурал суалазе жавабал **кьезе**. Маргьабазул героял абизе ва гьез гьарурал ишал ритIухъ гьаризе далилал **рачине**. Сураталда рекъон маргьа пасихIго цIидасан **бицине**. Халкъияб ва литературияб маргьа **дандекквезе**. Маргьабазулъ ругел диалогал, ролаздеги рикьун, пасихIго **цIализе**. ГьитIинал ва кIудиял асаразул жанразда гьоркьоб бугеб батIалъи **бихьизабизе** (мугIалимасул кумекалдалъун). БиценкIабазе жавабал кьезе, кицабазул магIна **баян гьабизе**.
2	**ТIабигIат берцинаб их**	ХI. ХIабибов. «Их бачIунеб буго»; ГI. Хачалов. «Гьале их бачIун буго»; Т. Зургьалова. «ЛъикI щварал, нижер хIанчIи!»; ХI. ХIабибов. «БачIа, их!»; Н. ГIисаев. «ГIурччинлъи». *Литератураялъул бичIчIиял* КечI. КочIол гьаркьазул рекъонккей. Авторасул рекIел хIал. РагIаби хIалтIизариялъул хаслъаби. *РекIехъе лъазаризе*	3	Темаялъулъ кьураб материал кинаб букIине кколебали цебеккунго **бицине.** Художествияб асаралъул хIасил гIенеккун **бичIчIизе**. Предложениялъул ахиралда лъурал лъалхъул иашарабиги хIисабалде росун, интонацияги цIунун, лирикиял кучIдул рагIун **цIализе**. Авторасул рекIел хIал, гьес гIуцIараб тIабигIаталъул сурат бихьизабизе кумек гьабулел рагIаби кучIдузулъ

		М. МухIамадов. «Их». *Класс тун къватIисеб цIалиялъе* Р. ХIамзатов. «МугIруздаса гIазу биина, ГIали».		**ратизе**. Лирикиял асаразул ритмалда хадуб **халкквезе**. БатIи-батIияб яги його цо темаялда тIаса батIи-батIиял шагIирзабаз хъварал кучIдул **дандекквезе.** БицанкIабазе жавабал кьезе, кицабазул магIна **баян гьабизе.**
3	**Дунги дир гьалмагъ-забиги**	М. ГIабдулаев. «ЛъикIав гьудул»; Ш. МухIидинов. «Гьудулзабазул адаб цIуни»; Ш. МухIидинов. «ГIаликIи»; С. Я. Маршак. «Гьудул-гьалмагъзабазде»; М. Митаров. «Гьудуллъи». *Литературиял бичIчIиял* Хабар. Хабаралъул героял. *РекIехъе лъазаризе* М. Хириясулаев. «Гьелъ конфеталги кьечIо». *Класс тун къватIисеб цIалиялъе* ЦI. ХIамзат. «Бабал, бабал авали»; М. Хириясулаев. «ХIажикъил».	4	Темаялъулъ кьураб материал кинаб букIине кколебали цебеккунго **бицине**. Художествияб асаралъул хIасил гIенеккун **бичIчIизе**. Художествияб асаралъул хIасилалда тIаса лъурал суалазе жавабал **кьезе**. Асарал гIедегIичIого, рагIабиккун, пасихIго цIализе, цIалараб жоялда тIаса жидерго пикру **загьир гьабизе**. Асаралда лъураб цIар **баян гьабизе**. Асаралъул тема ва аслияб пикру **загьир гьабизе**. Героясул сипат-сурат гьабизе, гьесул хасияталъул **бицине**. ЦIалараб асаралъул хIасил бицине, план **гIуцIизе**: байбихьуда щиб лъугьараб, хадуб хабар сундалъун лъугIараб. КучIдузулъ цоцалъ гьаракь рекъарал ахиралгун рагIаби **ратизе**; Герой ялъуни гьесул калам бихьизабизе квербакъулел рагIаби **ратизе**. Кицабазул магIна **баян гьабизе.** КочIода ва хабаралда гьоркьоб бугеб батIалъи **бихьизабизе.**
4	**Нилъер ункъхIа-тIилал гьудулзаби**	А. Нураев. «Кету»; ХI. ХIабибов. «КатитIинчI»; А. ХIамзатов «Гьойги оцги» (Маргьа); «Цидул баркала» (Бицен); «Гьудгьуд»; М. ЗайнулгIабидов. «СихIираб гIанкI» (Басня).		Темаялъулъ кьураб материал кинаб букIине кколебали цебеккунго **бицине**. Художествияб асаралъул хIасил гIенеккун **бичIчIизе**. ЦIалараб асаралда тIасан гара-чIвари **гьабизе**.

		Проект «Дир рукъалъул хIайванал». *Литератураялъул бичIчIиял* Басня. *РекIехъе лъазаризе* А. ХIамзатов. «ХIелеко»; М. АхIмадов. «ЦIунцIра». *Класс тун къватIисеб цIалиялъе* М. Тер-Егизарова «ЦIакъаб дару»; З. ХIажиев. «АхIмадги таращги».		КучIдул пасихIго **цIализе**. НахъгIунтIиялъулалги художествиялги текстал **дандекквезе** (мугIалимасул кумекалдалъун). Жинца гьарулел ишазде балагьун, художествияб асаралъул героясе характеристика **кьезе**. Сураталъул кьучIалда тексталъул хIасил **бицине**. БицанкIабазе жавабал кьезе, кицабазул магIна **баян гьабизе**. «Дир рукъалъул хIайванал» абураб проекталъулъ **гIахьаллъизе**.

2 КЛАСС (34 сагIат)

№	**Тема, курсалъул раздел**	**Лъазабизе кколеб материал**	**СагIтазул къадар**	**Гьаризе кколел хIалтIабазул тайпаби**
1	**Рии ракIалде щвезаби**	М. ГIумаров. «Малъе, эбел, рахьдал мацI»; «Каникулазда»; ГI. Хачалов. «ТIугьдул»; П. МуртазагIалиева. «ГIайиб ккараб гъветI»; «Цо къоялъ риидал». *Проект* «Кин дица рии тIобитIараб». *РекIехъе лъазаризе* ЦIад» (Халкъияб кечI). *Класс тун къватIисеб цIалиялъе* Р. ХIамзатов. «Лъимал»; ХI. ХIабибов. «Дир ГIали».	2	Темаялъулъ кьураб материал кинаб букIине кколебали цебеккунго **бицине**. Риидал цIаларал тIахьазул хIакъалъулъ **бицине**. Сураталдаса хабар **бицине**. Харбал ва кучIдул пасихIго **цIализе**. БицанкIабазе жавабал кьезе, кицабазул магIна **бицине**. МугIалимас бицараб жоялъул ва тIехьалдаса цIалараб тексталъул магIна **босизе**. Роол хIакъалъулъ батIи-батIиял шагIирзабаз хъварал кучIдул **дандекквезе**. ХIасилалда тIасан кьурал суалазе къокъго жавабал **кьезе**. Героязул ишазе ва рагIабазе битIараб къимат **кьезе**. МугIалимасул кумекалдалъун тексталъулъ героязул хIакъалъулъ бицунел рагIаби ва предложениял **рихьизаризе**. Асаралъул аслияб пикру **загьир гьабизе**.

				«Кин дица рии тIобитIараб» абураб проекталъулъ **гIахьаллъизе**.
2	**Меседил хасалихъ-лъи**	М. МухIамадов. «Магъида тIаде тIогьилаб катан рехана»; ХI. Гъазимирзаев. «Дие бокьула хасалихълъи»; В. Бианки. «Роржиналда цебе». М. Скребицкиясдасан «Хасалихълъи – художник»; Р. ХIамзатов. «Хаслихълъи»; «БукIараб цIакъаб заман»; М. ХIажиева. «Хасалихълъиялъул гьури». *РекIехъе лъазаризе* З. ХIажиев. «Хасалихълъи» («Осень»). *Класс тун къватIисеб цIалиялъе* Б. ХIажикулиев. «Гъуинаб чед».	3	Темаялъулъ кьураб материал кинаб букIине кколебали цебеккунго **бицине**. БукIине кколеб интонациялдалъун кучIдул цIализе, хасалихълъиялъул хIакъалъулъ шагIирзабаз хъварал асарал дандекквезе, рекIее гIураб тIасабищизе, щай гьеб жинца тIасабищарабали **бичIчIизабизе**. Харбихъего хъварал асараздаги кучIдуздаги гьоркьоб бугеб батIалъи **бихьизабизе**. ХIасилалда тIасан кьурал суалазе къокъго жавабал **кьезе**. БицанкIабазе жавабал кьезе, кицабазул магIна **бицине**. КучIдул рекIехъе **лъазаризе**. Асаразулъ хасалихълъиялъул гIаламатал **рихьизаризе**. КучIдузулъ героял рихьизаризе квербакъулел рагIаби **ратизе**. КочIол ритмаялда ва рифмаялда хадуб **халкквезе**. Художествияб пасихIлъи бихьизабулел алатал **ратизе**. Хасалихълъи тIобитIиялъул хIакъалъулъ къокъаб текст **гIуцIизе**. Жинца гьарурал жавабазе къимат **кьезе**. ЦIалулаго риччарал гъалатIал **ритIизаризе**.
3	**ХIанчIиги ХIайванал-ги – нилъер гьудулзаби**	К. Расулов. «ГьитIинав вехь»; З. ХIажиев. «Тайи»; «Хъазги церги» (Маргьа); М. СагIидов. «Сундуе щиб бокьулеб», «Руз»; М. Гунашев. «ГIанкIудал тIанчIазул кечI»; В. Бианки. «Музыкант»; М. Хириясулаев. «Боржун ана хIинчI».	3	Темаялъулъ кьураб материал кинаб букIине кколебали цебеккунго **бицине**. Асаралда тIад тIобитIулеб хIалтIул план гьабизе, дарсида гьабулеб хIалтIул тайпа **тIасабищизе**. Асарал рагIизабун цIалиялдаса дагь-дагьккун сасун цIалиялде **рачIине**. Цогидас цIалулеб асар

		Литератураялъул бичIчIиял Художествияб ва гIелмияб асар. План. Хабаралъул аслиял героял, гьез гьарулел ишазе къимат кьей. *Класс тун къватIисеб цIалиялъе* М. ХIайдарбеков «ГIондокьилги чудкилги ккараб рагъ».		гIенеккун дандрекъон кколеб хIалалъ **бичIчIизе**. Художествиял ва нахъгIунтIиялъулал текстал **дандекквезе**. ХIайваназул хIакъалъулъ хъварал харбал ва маргьаби **дандекквезе**. Лъугьа-бахъиналъул тартиб **чIезабизе**. План **гIуцIизе**. Планалда рекъон текст мухIканго жиндирго рагIабаздалъун **бицине**. Художествиял асаразулъ кьураб магIарул берцинаб тIабигIат **бихьизе**. Асаразулъ героял рихьизаризе, гьезие характеристика **кьезе**. Герояздехун жидер бугеб бербалагьи загьир гьабизе, гьезул ишазе рухIияб къимат **кьезе**. МугIалимасул кумекалдалъун тексталъул аслияб пикру **загьир гьабизе**. БицанкIабазе жавабал кьезе, гьел рекIехъе **лъазаризе**. Жинца гьабураб жавабалъе къимат **кьезе**.
4	**Эркенаб захIмат – гIумруя-лъул кьучI**	М. ГIабдулаев. «Чед»; ХI. Гъазимирзаев. «Воре, чед гIодобе рехуге»; ХI. Гъазимирзаев. «Гьабураб гурони батуларо»; «Наги тIутIги» (Бицен); М. ГIабдулаев. «Дун кIудияв гIун вуго»; «ГьабичIого хIалтIи бокьулев» (Халкъияб кечI); О. Бедарев «Лена»; М. ГIабдулаев. «Гьаз диеги гьабула кумек»; М. ТIагьир. «Сулахъ»; А. МухIамаев. «Векьарухъанги васги»; ХI. ХIажиев. «ХIажи вукIине ккола лъикIав чи»; Къ. Кулиев. «Эркенлъи»; «Квенги ратIлидаго релълъараб букIун батила» (Бицен).	4	Темаялъулъ кьураб материал кинаб букIине кколебали цебеккунго **бицине**. Асаразул аслияб пикру **загьир гьабизе**. Асаразулъ ругел рагIаби битIун цIалиялде, битIун хъваялде ва гьезул магIнаялде **кIвар кьезе**. Кициялъул магIна асаралъул хIасилалда **бухьине**. ХIасилалда тIасан кьурал суалазе къокъго жавабал **кьезе**. Асаралъул героясул сипат-сурат бихьизабизе кумек гьабулел рагIаби **ратизе**. Хабаралъул аслияб пикруялда кицаби **рухьине**. Героязул ишазе ва рагIабазе битIараб къимат **кьезе**.

		Литератураялъул бичIчIиял Бицен. Халкъияб кечI. Хабаралъул аслияб пикру. Хабаралдехун авторасул бербалагьи.		Герояздехун авторасул ва жидер бугеб бербалагьи **загьир гьабизе**. БатIи-батIияб ролалдеги вукIун, гара-чIвари **гьабизе**. КучIдул пасихIго **цIализе**. Асаралда жанир героязул сипат-сурат цебечIезабулел рагIаби **ратизе**. ХIасилалда тIасан кьурал суалазе жавабал **кьезе**. Суалазда рекъон хабар гьоркьоса къотIичIого **бицине**. Кицабазул магIна **бицине**. Суалазда рекъон, тексталъул темаялде мугъги чIван, хабар **херхине**.
5	**Лъимала-зул гIумру ва гьезул ишал**	З. Батырова. «БахIарчияб иш»; В. Данько. «Макьилъ»; М. Сулиманов. «Сапар»; Р. ХIамзатов. «Дир ясалъул кечI»; М. МахIмудов. «ЦIакъаб дару»; Ш. Къадиева. «Мурад хIинкъуч гуро»; А. ХIамзатов. «Мокъокъил тIанчIи». *Сураталдаса изложение.* *Литератураялъул бичIчIиял* Асаралъул тема ва аслияб пикру. *РекIехъе лъазаризе* ЦI. ХIамзат. «ЦIалдохъан»; «Дада чIахъаяй» (Халкъияб кечI). *Класс тун къватIисеб цIалиялъе* Э. Капиев. «Вехьасул гьунар».	3	Темаялъулъ кьураб материал кинаб букIине кколебали цебеккунго **бицине**. Художествияб асар гIенеккун **бичIчIизе**. Унго-унгояв цIалдохъанасул, ханчIи ва хIайван цIуниялъул хIакъалъулъ гьалмагъзабигун **бицине**. Гьудуллъиялъул-гьалмагълъиялъул ва лъида гьудулилан абизе кколебали **бицине**. РекIел хIал бихьизабулаго, асар цIализе, цIалараб жоялда тIаса жиндирго пикру **загьир гьабизе**. Тексталъул тема чIезабизе, аслияб пикру **загьир гьабизе**. Кициялъул магIна асаралъул хIасилалда **бухьине**. Хабаралъул план **гIуцIизе**. Планалда рекъон асар цIидасан **бицине**. Халкъияб кечIги авторасул кечIги **дандекквезе**. КечI рекIехъе **лъазабизе**. Асаразул героял рихьизаризе, гьезие къимат **кьезе**. Асаразулъ ругел рагIаби битIун цIалиялде, битIун хъваялде ва гьезул магIнаялде **кIвар кьезе**. ХIасилалда тIаса кьурал

				суалазе къокъго жавабал **кьезе**. БицанкIабазе жавабал **ратизе**. Сураталдаса изложение **хъвазе**.
6	**Хасел – лъималазе рохел**	З. ХIажиев. «ГIазу»; М. МухIамадов. «Хасалил гьури»; М. МухIамадов. «Нижер рохел»; М. Хириясулаев. «ГIазу байдал, хIанчIи»; З. ХIажиев. «Хасел»; Багъатар. «МагIарухъ хасел»; Е. Чарушин. «Гьабго кинаб гIалхул хIайван?!»; И. Соколов-Микитов. «Рохьоб хасел». *Литератураялъул бичIчIиял* Художестияб ва гIелмиябгин нахъгIунтIиялъулаб асар. КочIол рифма ва гьаркьазул рекъонккей. *РекIехъе лъазаризе* Р. ХIамзатов. «Хасел»; З. ХIажиев. «ЦIияб сон». *Класс тун къватIисеб цIалиялъе* З. ХIажиев. «ХъахIаб дуниял».	4	Темаялъулъ кьураб материал кинаб букIине кколебали цебеккунго **бицине**. БицанкIабазе жавабал **ратизе**. Интонациялъул кумекалдалъун авторасул рекIел хIал бихьизабулаго, асар цIализе, цIалараб жоялда тIасан жиндирго пикру **загьир гьабизе.** Художествияб асар гIенеккун **бичIчIизе**. Кициялъул магIна асаралъул хIасилалда **бухьине**. Хасалил хIакъалъулъ батIи-батIиял шагIирзабаз хъварал асарал **дандекквезе**. Лирикиял текстазда кьурал хасалил гьаркьазухъ **гIенеккизе**. Асаразул текстазде мугъги чIван, хасалил тIабигIаталъул суратал **рахъизе** (бицун). Лирикияб тексталъулъ гьаркьазул рекъонккеялда ва гьелъул рифмаялда хадуб **халкквезе**. КучIдузулъ пасихIал, рекIелъе ротулел мацIалъул алатал **ратизе**. ХIасилалда тIаса кьурал суалазе къокъго жавабал **кьезе**. КечI рекIехъе **лъазабизе**. ГIелмуябгин нахъгIунтIиялъулаб тексталъул хаслъи **бичIчIизе**. Лирикияб асаралдаги хабарияб асаралдаги гьоркьоб бугеб батIалъи **бихьизабизе**.
7	**Хъизан ва школа**	Р. ХIамзатов. «Дир дахIадада», «Унго-унгояв гьудул»; ХI. Гъазимирзаев. «Савдат-санитарка»; А. Гайдар. «Нич»; ГI. Шейхов «ТIоцебе хъвалеб рагIи»; Ю. Гагарин. «ЦIалдохъанасде	3	Темаялъулъ кьураб материал кинаб букIине кколебали цебеккунго **бицине**. Художествияб асар гIенеккун **бичIчIизе**. Гьениб бугеб рекIел хIал бихьизабулаго, кечI **цIализе.**

		кагъат»; ГI. Шейхов. «Щибаб жоялъе жинди-жиндир бакI»; ХI. ХIажиев. «ЧанкIкIараб къадако»; М. Шамхалов. «Гьале дун кIудияв гIун вуго». *Класс тун къватIисеб цIалиялъе* ХI. ХIажиев. «ГьитIинав чанахъан»,		ЦIалараб асаралъул магIна жидецаго **босизе** (ай аслияб пикру жидерго рагIабаздалъун загьир гьабизе). Асаралъул аслияб пикру **загьир гьабизе**. Героязул ишазе, гIамал-хасияталъе къимат **кьезе**. Герояздехун ва гьез гIахьаллъи гьабулел лъугьа-бахъиназдехун авторасул ялъуни жидер бугеб бербалагьи **загьир гьабизе**. Героязул сипат-сурат цебечIезабулел рагIаби **ратизе**. Гьудул-гьалмагълъиялъул, коллективалъул хIакъалъулъ **бицине**. Хабаралъулъ цIалулеб куцги хъвалеб куцги дандекколарел рагIаби **ратизе**. Ишалъулаб калам **бичIчIизе**. БицанкIабазе жавабал **ратизе**.
8	**Халкъияб кIалзул гьунара-лъул асарал**	«БицанкIаби»; «Кицаби ва абиял»; «Бицардаби»; «Борхьилги царалги къиса» (Маргьа); «Бекерун кету бачIанила» (Маргьа); «ХIанчIил гIакълу» (Маргьа); «Ханасулги анцIила лъабго сон барай ясалъулги гIакълу» (Бицен); «Царал диван» (Мргьа). *Класс тун къватIисеб цIалиялъе* Гьойги оцги» (Маргьа); «Церги мокъокъги» (Маргьа).	3	Темаялъулъ кьураб материал кинаб букIине кколебали цебеккунго **бицине**. Кицаби, абиял, бицанкIаби ва бицардаби пасихIго **цIализе**. БицанкIабазе жавабал кьезе, кицабазул ва абиязул магIна **баян гьабизе**. БицанкIабазул анализ гьабизе; бицанкIаби, кицаби ва абиял тематикиял тIелазде **рикьизе**. Эбел-инсул кумекалдалъун цо чанго бицанкIо ургъун **бахъизе**. Халкъиял ва литературиял маргьабазда гьоркьоб бугеб батIалъи **бихьизабизе**. Маргьаби гIедегIичIого рагIабиккун пасихIго **цIализе**. Суратал текстазул хIасилазда **рухьизе**. Кицаби хабаралъул аслияб магIнаялда **дандеккезаризе**. Хабаралъул суалаздалъун план гIуцIизе, гьезда рекъон хIасил **бицине**. Планалда рекъон цо сундулниги хIакъалъулъ

				къокъаб хабар **гIуцIизе**. Хабаралъул хIасилалда тIасан лъурал суалазе жавабал **кьезе**. Маргьабазул героял рихьизаризе, герояз гьарулел ишазул анализ гьабизе ва гьел ишал ритIухъ гьаризе гIилла **бачине**. Героязе къимат **кьезе**. Маргьабазул аслияб пикру **загьир гьабизе**. Маргьабазулъ ругел диалогал пасихIго **цIализе**. Хабар, ролаздеги бикьун, **цIализе**. Жинцаго щвараб лъаялъе къимат **кьезе**.
9	**ЛъикIлъи, хIалимлъи, хIурмат**	А. Майков. «Эбелги лъималги»; М. Шамхалов. «Дида гуро абун букIараб»; К. Расулов. «Цояв киназего гIоло, киналго цоясе гIоло»; «Дир гьеб бацIида ракI гурхIана» (Халкъияб бицен); М. МахIмудов. «РитIучIил тIинчI». *Класс тун къватIисеб цIалиялъе* ГI. Расулов. «ГъветIги васги».	2	Темаялъулъ кьураб материал кинаб букIине кколебали цебеккунго **бицине**. КечI, ролазде бикьун, **цIализе**. Жиндирго пикруги загьир гьабун, асаразул героязул **бицине**. Суалазул кумекалдалъун хабаралъул аслияб магIна **загьир гьабизе**. Кициялъул магIна асаралъул хIасилалда **бухьине**. Асаралъул план гIуцIизе ва гьелъул кьучIалда асаралъул хIасил мухIканго **бицине**.
10	**ТIабигIат берцинаб их**	Ф. ГIалиева. «Их бачIана», «ИхдалхIинчI»; М. Насрулаев. «Гагу»; ХI. Гъазимирзаев. «Гъоркьан жага, тIасан багIли»; Ф. ГIалиева. «ГIажаибаб гъветI»; Л. Федоров. «Ихдалил гIаламатал». *РекIехъе лъазаризе* Н. ГIисаев. «Их». *Класс тун къватIисеб цIалиялъе* ГI. Хачалов. «Гьале их бачIун буго».	3	Темаялъулъ кьураб материал кинаб букIине кколебали цебеккунго **бицине**. Художествияб асар гIенеккун **бичIчIизе**. КучIдул ва кицаби пасихIго цIализе; интонациялдалъун, цIалул хехлъиялдалъун ва гьаркьил къуваталдалъун рекIел хIал **бихьизабизе**. ЦIалараб асаралъул магIна жидецаго **босизе** (ай аслияб пикру жидерго рагIабаздалъун загьир гьабизе). Авторасул рекIел хIалги гьес бижизабураб тIабигIаталъул суратги бихьизабизе кумек гьабулел рагIаби кучIдузулъ **ратизе**.

				ПасихІал, рекІелъе ртулел мацІалъул алатал, дандекквеял, матафорал, эпитетал кучІдузулъ, кицабазулъ ва биценкІабазулъ **ратизе** (мугІалимасул кумекалдалъун). ШигІрияб тексталъул ритмаялда хадуб **халкквезе**. БатІи-батІиял шагІирзабаз ихдалил хІакъалъулъ хъварал кучІдул **дандекквезе**. Кицабазул магІна **бицине**. БиценкІабазе жавабал **кьезе**. КечІ рекІехъе **лъазабизе**. Асаралъулъ ихдалил гІаламатал рихьизаризе, ихдалил тІабигІаталъул сурат **бахъизе**. Суалазул кумекалдалъун ихдалил хІакъалъулъ хабар **гІуцІизе**.
11	**Нилъер ВатІан**	ЦІ. ХІамзат. «ВатІан»; Р. ХІамзатов. «Дагъистан», «Шамил имамасул васият»; Ш. Казиев. «Шамилил гІолохъанлъи»; «Бергьенлъиялъул къо»; А. Путерброт. «Ралъдал вас»; Л. Кассиль. «Совет солдатасе памятник»; Р. ХІамзатов. «Эбел тарасе рогьо»; Р. ХІамзатов. «Эркенлъиялъул хиралъи»; С. Баруздин. «Нилъер ВатІан»; ЦІ. ХІамзат. «Халкъазул гьудуллъи»; М. ГІабдулаев. «Щибха кколеб лачен?». *Проект* «Гьез ВатІан цІунана». *Проект* «9 абилеб май – Бергьенлъиялъул къо». *РекІехъе лъазаризе* Р. ХІамзатов. «Дир ракь». *Класс тун къватІисеб цІалиялъе* М. Шамхалов «ЦІанищ, чакарищ?»; ЦІ. ХІамзат. «МухІумил хІамаги оцги».	3	Темаялъулъ кьураб материал кинаб букІине кколебали цебеккунго **бицине**. КечІ рекІехъе **лъазабизе**. КІечІ, хабар, ролаздеги бикьун, пасихІго **цІализе**. Васият рекІехъе л**ъазабизе**. Суалазул кумекалдалъун тексталъул хІасил тартибалда **бицине**. РекІел хІал бихьизабулаго, шигІриял асарал **цІализе**. ЦІаларал асаразул магІна жидецаго **босизе** (ай аслияб пикру жидерго рагІабаздалъун загьир гьабизе). Асаразул героял, гьезул сипат-сурат, гьез гьабураб иш, загьир гьарурал пикраби, гьезул калам **бихьизабизе**. Героязул ишазе, гІамал-хасияталъе къимат **кьезе**. Герояздехун ва гьез гІахьаллъи гьабулел лъугьа-бахъиназдехун авторасул ялъуни жидер бугеб бербалагьи **загьир гьабизе**. Героязул сипат-сурат цебечІезабулел рагІаби **ратизе**.

				ВатIаналъул, халкъазул гъудуллъиялъул, Дагъистаналъул, Дагъистаналъул бахIарзазул хIакъалъулъ **бицине**. Кицабазул магIна асаразул хIасилазда **бухьине**. Планалда рекъон хабар **бицине**.
12	**Росу**	Н. АбихIасанов. «МагIарул росу»; З. ХIажиев. «ЛъикIаб хIалтIи».	1	Темаялъулъ кьураб материал кинаб букIине кколебали цебеккунго **бицине**. Сураталдалъун кечIалъул хIасил **цебечIезабизе**. Суалазда рекъон тексталъул хIасил къокъго **бицине**. Кьурал темабазда тIасан харбал **гIуцIизе**.

3 КЛАСС (34 сагIат)

№	**Тема, кур-салъул раздел**	**Лъазабизе кколеб материал**	**СагI-тазул къа-дар**	**Гьаризе кколел хIалтIабазул тайпаби**
1	**Рии**	Н. ГIисаев. «Бокьула рагIизе магIарул калам»; М. ГIабдуллаев. «Рии ракIалде щвей»; А. Ахъаев. «ЧвахунцIад»; ХI. Казиев. «Риидал мугIрузда»; ГI-ХI. Шахтаманов. «Риидал магIарул росулъ»; А. МухIамаев. «Лъар щвей»; А. ХIамзатов. «Нуралъул кIамури»; М. Гунащев. «ГIухьбузул цIадухъ»; Ш.-Э. Мурадов. «МугIрузда сордо». *РекIехъе лъазаризе* Р. ХIамзатов. «МагIарулазул ВатIан»; А. Ахъаев. «ЧвахунцIад». *Класс тун къватIисеб цIалиялъе* Р. Рашидов. «ЦIад»; ГI. Хачалов. «Риидалил цIад».	4	Темаялъулъ кьураб материал кинаб букIине кколебали цебеккунго **бицине**. Харбал рагIун тIурарал рагIабиккун цIализе; кучIдул пасихIго цIализе, интонациялдалъун, цIалул хехлъиялдалъун ва гьаркьил къуваталдалъун рекIел хIал **бихьизабизе**. Авторасул рекIел хIал кьезе ва гьес гIуцIарал тIабигIаталъул суратал рихьизаризе кумек гьабулел рагIаби кочIолъ **ратизе**. Текст живго жиндаго чIун **цIализе**. Тексталда лъураб цIаралъул кьучIалда гьелъул хIасил **цебечIезабизе**. ШагIирзабаз роол хIакъалъулъ хъварал кучIдул **лъазе**. Асаралъулъ рифма **батизе.** Суалазда рекъон цо сундулниги хIакъалъулъ

				къокъаб хабар **гIуцIизе**. Хабаралъул хIасилалда тIаса лъурал суалазе жавабал **кьезе**. Асаразул героял рихьизаризе, героязул гьарулел ишазул анализ гьабизе ва гьел ишал ритIухъ гьаризе далилал **рачине**. Героязе къимат **кьезе**. Асаралъул тема ва аслияб пикру **загьир гьабизе**. Кицабазул ва абиязул магIна **баян гьабизе.** КечI рекIехъе **лъазабизе**. Текст бутIабазде биххизе, цIалараб тексталъул план гIуцIизе ва гьелда рекъон цIидасан **бицине**. Роол тIабигIаталъул сурат бихьизабизе.
2	**ТIабигIат цIуни – ВатIан цIуни**	М. ГIабдулаев. «Дагъистаналъул тIабигIат»; М. Пришвин. «ТIабигIат ва нилъ»; М. Хириясулаев. «Чаргъадил тIинчIалъе гьабураб кумек»; А МухIамаев. «ХIанчIи нилъер гьудулзаби руго»; И. Утарбиев. «Хириял хIанчIи», «ГъарцIи»; Э. Мацкевич. «Чиги чинародул гъветIги»; ГI. Хачалов. «Росулъ бижараб кечI». *РекIехъе лъазаризе* Ф. ГIалиева. «Дагъистаналда». *Класс тун къватIисеб цIалиялъе* Т. Таймасханов. «Дир ракь».	2	Темаялъулъ кьураб материал кинаб букIине кколебали цебеккунго **бицине**. Текст пасихIго цIализе, цIалулаго битIун абиялъул ва интонациялъул нормаби цIунизе, цIалиялъул мурад **бичIчIизе**. Асаразул жанрал **чIезаризе**. Асаразул аслияб магIна **бичIчIизе**. Цо сундехунниги авторасул бугеб бербалагьи тIатинабулел рагIаби ва предложениял тексталъулъ **ратизе**. Тексталъулъ тIабигIаталъул хIакъалъулъ бицине рес кьолел рагIаби ва предложениял **тIасарищизе**. Авторасул ВатIаналдехун бугеб рокьи ритIухъ гьабулеб гIилла **бачине**. Асаразе суратаздалъун баян **кьезе**. ТIабигIат, рухIчIаголъаби цIуниялъул хIакъалъулъ харбал **ургъизе**.
3	**Меседилаб хасалихълъи**	К. Ушинский. «Хасалихълъи»; ХI. Гъазимирзаев. «Херасул гъветI»; М. МухIамадов.	5	Темаялъулъ кьураб материал кинаб букIине кколебали цебеккунго **бицине**. Харбихъего хъварал асарал

		«Хасалихъе росулъ»; М. Гъазиев. «Хасалихълъи» («Осень»); М. МухIамадов. «Огь, дир ккараб гъалатI»; М. Гунащев. «Хасалихълъи»; М. ГIабдулаев. «ХIалухъен»; ГI. Хачалов. «Росулъ»; И. СоколовМикитов. «Рохь»; М. Насрулаев. «Хасалихъе къасимех»; М. МухIамадов. «КIухIалав»; М. Хириясулаев. «Хасалихълъи»; М. ГIабдулаев. «ЧIухIараб гагу»; ГI. МахIамад. «ТIамах»; Б. ХIажиев. «ГьитIинав бахIарчи»; М. Хириясулаев. «ГIандадерил хIорихъ»; М. Насрулаев. «Ракъи»; ХI. Гъазимирзаев. «ГъветI»; ГI. Хачалов. «КIодол гъалатI»; М. ГIабдулаев. «Царал хIалихьалъи»; М. ГIабдулаев. «Иргаби»; М. МухIамадов. «ГIанкI»; М. ГIабдулаев. «МагIарухъ хасалихълъи». *Проект* «Меседил хасалихълъи» *Литератураялъул бичIчIиял* Лирикияб асар. *РекIехъе лъазаризе* Н. ГIисаев. «Бокьула мун дие, мугIрузул тIалъи». *Класс тун къватIисеб цIалиялъе* М. МухIамадов. «Хасалихъе росулъ»; Адалло «Гьури».		рагIун пасихIго цIализе, асразул ахиралда лъурал суалазе жавабал **кьезе**. БукIине кколеб интонациялдалъун кучIдул цIализе, хасалихълъиялъул хIакъалъулъ шагIирзабаз хъварал асарал **дандекквезе**. КучIдузул ритмаялда ва рифмаялда хадуб **халкквезе**. Художествияб пасихIлъи бихьизабулел алатал **ратизе**. Хасалихълъи тIобитIиялъул хIакъалъулъ къокъаб текст **гIуцIизе**. БицанкIабазе жавабал кьезе, кицабазул магIна **бицине**. Асаразулъ хасалихълъиялъул гIаламатал **рихьизаризе**. ГIелмуябгин нахъгIунтIиялъулаб тексталъул хаслъи **бичIчIизе**. Асаразул текстазде мугъги чIван, хасалихълъиялъул тIабигIаталъул суратал **рахъизе** (бицун). «Меседил хасалихълъи» абураб проекталъул **гIахьаллъизе**.
4	**Лъималазул гIумру ва гьезул ишал**	М. ГIабдулаев. «Баркала»; В. Осеева. «Гьудуллъи»; «ЦIалдохъабазде ЦIадаса ХIамзатил хитIаб»; М. ГIабдулаев. «Гьудуллъи»; Л. Толстой. «КIиго гьудул»; ХI. Гъазимирзаев.	4	Темаялъулъ кьураб материал кинаб букIине кколебали цебеккунго **бицине**. Харбихъего хъварал асарал рагIун цIализе, кучIдул пасихIго **цIализе.** Лъурал суалазе жавабал

		«Гьудуллъи»; С. Увайсов. «Марям кантIараб куц»; Н. Юсупов. «Мурад ва гьесул гьудулзаби»; М. МухIамадов. «Операция»; ЦI. ХIамзат. «КIухIалав цIалдохъан»; А. МухIамаев. «Чаландарил сапар»; М. МухIамадов. «Адаб»; М. Хириясулаев. «ЛъикIаб щайха малъичIеб?»; С. Аксаков. «Бихьиназул хIалтIи»; Л. Обухова. «ЦIулал самолет»; «ТIоцебесеб роржен»; ХI. Гъазимирзаев. «Бихьинчи ХIамзат»; М. ГIабдулаев. «ВитIарав щив? ТIекъав щив?»; *Проект* «Дир учитель». *Литератураялъул бичIчIиял* Литературияб герой. Героясул хасият. *РекIехъе лъазаризе* Гъазимирзаев. «Учитель». *Класс тун къватIисеб цIалиялъе* С. ГIалиханов. «Гъедин батани, дун инецин инаро»; М. ЯхIяев. «Лъабго гьудул».		**кьезе**. Цо чIванкъотIараб темаялда тIаса кIалъазе, гьалмагъзабазул кIалъаялъухъ **гIенеккизе**. Тексталъул аслияб пикру загьир гьабизе, гьелда цIар **лъезе**. Героязул сипат-сурат бихьизабизе, гьезул ишазе битIараб къимат **кьезе**. Герояздехун жидер бугеб бербалагьи **загьир гьабизе**. КечI рекIехъе **лъазабизе**. Щвараб лъаялъе къимат **лъезе**. «Дир учитель» абураб проекталъулъ **гIахьаллъизе**.
5	**ЦIорораб хасел**	К. Ушинский. «Хасалил гIанчIлъи»; ГI. Шейхов. «Хасел»; А. МухIамаев. «Хасало хIорихъ»; М. Гунащев. «Херлъараб хасел»; И. Утарбиев. «Лъималазе хасел хирияб буго»; З. ГIисаев. «ТалихI» (Литературияб маргьа); В. Бианки. «ТIаде щвана ЦIияб сон»; ХI. ХIажиев. «Гьобол»; ЦI. ХIамзат. «Хинаб хасел»; ГI. Хачалов. «Космонавтал»; ГI. Шейхов. «ГIазу балеб буго»; М. Шамхалов. «КIиабилей эбел».	3	Темаялъулъ кьураб материал кинаб букIине кколебали цебеккунго **бицине**. РекIел хIал бихьизабулаго, асар цIализе, цIалараб жоялда тIасан жиндирго пикру **загьир гьабизе.** Художествияб асар гIенеккун **бичIчIизе**. Хасалил хIакъалъулъ бицине рес кьолел рагIаби ва предложениял **тIасарищизе**. Художествияб тексталъулъ кIвар бугел яги аслиял рагIаби ва предложениял рихьизаризе, гьезул магIна **баян гьабизе**. План гIуцIизе ва гьелда

		Суалазда рекъон сураталдасан хабар гIуцIи *Литератураялъул бичIчIиял* Халкъияб маргъа. Литературияб маргъа. *РекIехъе лъазаризе* ЦI. ХIамзат. «ЦIияб сон». *Класс тун къватIисеб цIалиялъе* Р. Рашидов. «ЦIорол дада вачIунев вуго нижер росулъ»; Л. Толстой. «ГIанкI».		рекъон тIубанго текст мухIканго жиндирго рагIабаздалъун **бицине**. Хасалил хIакъалъулъ батIи-батIиял шагIирзабаз хъварал асарал **дандекквезе**. ХIасилалда тIаса кьурал суалазе къокъго жавабал **кьезе**. КечI рекIехъе **лъазабизе**. БицанкIабазе жавабал **ратизе**. Кициялъул магIна асаралъул хIасилалда **бухьине**. Асаразул текстазде мугъги чIван, хасалил тIабигIаталъул суратал **рахъизе** (бицун). Суалазда рекъон сураталдасан хабар **гIуцIизе.** Халкъияб ва литературияб маргъаялда гъоркьоб бугеб батIалъи **бихьизабизе**.
6	**Халкъалъул кIалзул гъунаралъул асараздасан**	«Кицаби»; «БицанкIаби»; «Бищунго кIудияб бечелъи» (Турказул халкъияб маргъа); «Васазе ва ясазе кинидахъ ахIулел»; «СихIираб чайка» (Афгъаназул маргъа); «БацIги, церги, циги» (Маргъа); «БахIарчияв вас» (Маргъа). *Проект* «Маргъаби ургъила». *Литератураялъул бичIчIиял* Кинидахъ ахIулеб кечI. Абундач. ХIайваназул маргъа. ГIажаибаб маргъа. РукIа-рахъиналъул маргъа. *РекIехъе лъазаризе* «Ва ХIатуту, хIатуту» *Класс тун къватIисеб цIалиялъе* «Бологи бегавулги» (Маргъа).	2	Темаялъулъ кьураб материал кинаб букIине кколебали цебеккунго **бицине**. Халкъалъул кIалзул гъунаралъул асарал цоцаздаса **ратIарахъизе**. Кицаби, абиял, бицанкIаби, кучIдул ва маргъаби пасихIго **цIализе**. БицанкIабазе жавабал кьезе, кицабазул ва абиязул магIна **баян гьабизе**. Кицаби хабаралъул аслияб магIнаялда **дандеккезаризе**. Хабаралъул хIасилалда тIасан лъурал суалазе жавабал **кьезе**. Маргъабазул героял рихьизаризе, герояз гьарулел ишазул анализ гьабизе ва гьел ишал ритIухъ гьаризе гIилла **бачине**. Героязе къимат **кьезе**. Маргъабазул аслияб пикру **загьир гьабизе**. Маргъабазулъ ругел диалогал пасихIго **цIализе**. Щвараб лъаялъе жинцаго къимат **кьезе**.
7	**Рекъел ва гьудуллъи**	«ХIамаги гIанкIги» (Маргъа); Н. ГIисаев. «Цадахъ рекъон бугеб	2	Темаялъулъ кьураб материал кинаб букIине кколебали цебеккунго **бицине**.

		лъикI»; «Вацал» (ЛъарагIазул халкъияб маргъа); Л. Толстой. «Эмен ва васал» (Басня); Р. ХIамзатов «Салам». *Литератураялъул бичIчIиял* Художествияб асар. *РекIехъе лъазаризе* ЦI. ХIамзат. «Рагъ ва рекъел»; С. Шагърулабазанов. «Микки». *Класс тун къватIисеб цIалиялъе* ГI. Хачалов. «Щибали лъай?»; З. ХIажиев. «ГъалбацI».		Асарал пасихIго цIализе ва гIенеккун гьезул хIасил **бичIчIизе**. Кицабазул ва абиязул магIна **баян гьабизе**. Асаразул жанрал **рихьизаризе**. Асаразул рухIияб бечелъи **бичIчIизе**. Асаразул аслияб пикру загьир **гьабизе**. Асаразул героял, гьезул сипат-сурат, гьез гьабураб иш, загьир гьарурал пикраби, гьезул калам **бихьизабизе**. Героязул ишазе, гIамал-хасияталъе къимат **кьезе**. Ракълидехун ва гьудуллъиялдехун жидер бугеб бербалагьи **загьир гьабизе**.
8	**Рохалилаб их**	Асадула. «Ихдалил къо»; ЦI. ХIамзат. «Их»; Л. Толстой. «Ихдалил гIаламатал»; М. Насрулаев. «Их»; ГI. Хачалов. «ТIабигIаталъул байрам»; М. МухIамадов. «ХIанчIи – ахазул гьудулзаби»; ХI. Гъазимирзаев. «Ихги бачун милъиршо»; М. ГIабдулаев. «Эбелалъул байрам»; Н ГIисаев. «Эбелалде»; К. Ушинский «Кванда хадур»; З. Батырова. «ТIоцебесеб цIад»; М. Пришвин. «ЛъарахIинчI»; А. МухIамадов. «Ихдалил къо»; Д.-ХI. Дибиров. «Милъиршаби»; ХI. ХIажиев. «Гьелъул магIна батила». *Проект* «Ихдал тIабигIаталда». *Литератураялъул бичIчIиял* Художествиял асаразулъ дандекквеял, метафорал эпитетал. *РекIехъе лъазаризе*	4	Темаялъулъ кьураб материал кинаб букIине кколебали цебеккунго **бицине**. Художествияб асар гIенеккун **бичIчIизе**. КучIдул ва кицаби пасихIго цIализе; интонациялдалъун, цIалул хехлъиялдалъун ва гьаркьил къуваталдалъун рекIел хIал **бихьизабизе**. Авторасул рекIел хIалги гьес бижизабураб тIабигIаталъул суратги бихьизабизе кумек гьабулел рагIаби кучIдузулъ **ратизе**. ПасихIал, рекIелъе ртулел мацIалъул алатал, дандекквеял, матафорал, эпитетал кучIдузулъ, ва кицабазулъ **ратизе** (мугIалимасул кумекалдалъун). ШигIрияб тексталъул ритмаялда хадуб **халкквезе**. БатIи-батIиял шагIирзабаз ихдалил хIакъалъулъ хъварал кучIдул **дандекквезе**. Кицабазул магIна **бицине**. КечI рекIехъе **лъазабизе**. Асаралъулъ ихдалил гIаламатал рихьизаризе,

		Р. ХIамзатов. «Эбелалде»; *Класс тун къватIисеб цIалиялъе* М. Хириясулаев. «Их бачIана»; Р. ХIамзатов. «Эбел».		ихдалил тIабигIаталъул сурат **бахъизе**. Ихдалил хIакъалъулъ хабар **гIуцIизе**. Ихдалил байрамалъул ва хIанчIазул хIакъалъулъ бицине ва гьездехун бугеб жидерго бербалагьи **загьир гьабизе**.
9	**Эркенаб захIмалъи**	Н. Надеждин. «Школалъул пастIан»; М. Сулиманов. «Чадил кесек»; Ф. ГIалиева. «Чед»; М. ГIабдулаев. «Чурпа»; А. Путерброт. «Кубачияй»; М. Хириясулаев. «ГанчIил устар Мусалав»; М. МухIамадов. «Ихдал ахикь»; А. ХIамзатов. «Эбелалъул гIадлу»; ГI. Хачалов. «Бечелъи»; ГI. Расулов. «ГъветIги васги»; «Вехьасде» (Халкъияб кечI); «КIиго харицел» (Бицен); М. Шамхалов. «МагIарулай»; Н. Незлобин. «Ролъ барщун буго»; М. Хириясулаев. «ГьатIан къо»; Л. Толстой. «ЧIороло ва гьелъул тIанчIи» (Басня); В. Даль. «Херав палихъан» (Маргьа-бианкIо). *Класс тун къватIисеб цIалиялъе* М. МухIамадов. «Унго-унгояв устар».	4	Темаялъулъ кьураб материал кинаб букIине кколебали цебеккунго **бицине.** Суалазул кумекалдалъун тексталъул хIасил къокъго **бицине**. Кицабазул ва абиязул магIна **баян гьабизе**. БицанкIабазе жавабал **кьезе**. Герояз гIахьаллъи гьабулел лъугьа-бахъиназдехун авторасул ялъуни жидер бугеб бербалагьи **загьир гьабизе**. Кицабазул магIна асаразул хIасилазда **бухьине**. Асаралъул хаслъи ва героялдехун авторасул бугеб бербалагьи **тIатинабизе**. Асаралъул герояз гьарулел ишал **рихьизаризе**. Асаралда релълъараб хабар **гIуцIизе**. Асаралъулъ кIвар бугел предложениял ратизе ва гьезул магIна **баян гьабизе**. Халкъалъул кIалзул гьунаралъул ва авторасул асарал **ратIарахъизе**. Асаразул жанрал рихьизаризе ва гьезул хаслъи **чIезабизе**. План гIуцIизе ва гьелда рекъон хIасил **бицине**.
10	**ВатIан чIухIарал бахIарзал**	ХI. ХIажиев. «Гьеб маялъул къоялъ»; «Бергьенлъиялъул къо – 9 май»; Р. ХIамзатов. «СагIаду»; «ВатIан» (Маргьа); Н. ГIисаев. «Аманат»; Ч. ГIабашилова. «Хвалчен»; М. СагIидов. «Имам Шамил»; «Гьабигьанасул гьоболлъи» (Бицен); «ХIажимурадги чачанавги» (Бицен); М	4	Темаялъулъ кьураб материал кинаб букIине кколебали цебеккунго **бицине**. Асарал пасихIго **цIализе**. Тексталъул аслияб пикру загьир гьабизе, кIвар бугел яги аслиял рагIаби **рихьизаризе**. Кициялъул магIна асаралъул хIасилалда **бухьине**. КечI рекIехъе **лъазабизе**.

		Хуршилов. «Ираналъул шагьги ГIалискандиги»; Р. ХIамзатов. «ВатIаналъул хIакъалъулъ пикраби». *Проект* «Дир гIагараб ВатIан». *РекIехъе лъазаризе* Р. ХIамзатов. «Гъунисан чвахулеб лъарахъ гIенекке». *Класс тун къватIисеб цIалиялъе* М. МухIамадов. «ГIабдулхIалимги жагаги».		Жиндирго пикруги загьир гьабун, асаралъул героязул **бицине**. Дагъистаналъул бахIарзазул хIакъалъулъ **бицине**. Биценалъул хаслъи **бихьизабизе**. Асаралда релълъараб хабар **гIуцIизе**. Суалазда рекъон хIасил **бицине**. Героязул ишазе, гIамал-хасияталъе къимат **кьезе**. Герояздехун ва гьез гIахьаллъи гьабулел лъугьа-бахъиназдехун авторасул ялъуни жидер бугеб бербалагьи **загьир гьабизе**. Героязул сипат-сурат цебечIезабулел рагIаби **ратизе**. «Дир гIагараб ВатIан» абураб проекталъулъ **гIахьаллъизе**.

4 КЛАСС (34 сагIат)

№	**Тема, курсалъул раздел**	**Лъазабизе кколеб материал**	**СагIтазул къадар**	**Гьаризе кколел хIалтIабазул тайпаби**
1	**Бищунго кьарияб – рии, бищунго бечедаб жо – хасалихълъи**	М. МухIамадов. «ХIадисил ирсилав»; Р. ХIамзатов. «Риидахъ ялагьун йиго мун, эбел»; Ф. ГIалиева. «ХъахIилаб цIад»; Р. ХIамзатов. «Хасалихълъи»; М. МухIамадов. «МугIрузул сухъмахъал». *Литератураялъул бичIчIиял* ГIадатаб ва жубараб план. Сюжет. *РекIехъе лъазаризе* Р. ХIамзатов. «МагIарулал»; М. Сулиманов. «Хасалихълъи». *Класс тун къватIисеб цIалиялъе* ХI. Казиев. «Риидал	5	Темаялъулъ кьураб материал кинаб букIине кколебали цебеккунго **бицине**. Дарсида тIобитIулеб хIалтIул план **гьабизе**. Риидал цIаларал тIахьазул хIакъалъулъ **бицине**. Художествиял асарал гIенеккун **ричIчIизе**. Текстал пасихIго цIализе, гьезул хIасил **бичIчIизе**. Асаразулъ кколел лъугьа-бахъиназда хадуб **халкквезе**. Жидецаго план **гIуцIизе**. КIудиял асаразул хIасил цIидасан **бицине**. БицанкIабазе жавабал кьезе, кицабазул магIна **бицине**. Хасалихълъиялъул хIакъалъулъ шагIирзабаз хъварал асарал дандекквезе, рекIее гIураб тIасабищизе,

		мугIрузда»; М. Хириясулаев. «Хасалихълъи»; ГI. Даганов. «Хасалихълъи».		щай гьеб жинца тIасабищарабали **бичIчIизабизе**. БатIи-батIияб жанраялъул асаразул героязе характеристика **кьезе**. Сверухъ бугеб тIабигIаталдехун ва жиндирго герояздехун авторасул бугеб бербалагьи **загьир гьабизе**. Асаразда жанир кколел лъугьа-бахъиназул, героязул, сверухъ бугеб тIабигIаталъул сипат-сурат цебечIезабулел рагIаби **ратизе**. Авторазул пикрабаздехун, асаразул герояздехун жидер бугеб бербалагьи **загьир гьабизе.**
2	**Дунги дир гьалмагъза-биги**	ГI. МахIамад. «ЦIунцIра»; «Къарумги сахаватги» (ЦIунтIадерил маргьа); Р. ГIумаханов. «Гьимлару рагъ»; Ю.М. Корольков. «Пионер Леня»; «БацIил кечI» (Маргьа); «Церги бакьучги» (Маргьа); «Гьудул-гьалмагълъиялъул хIакъалъулъ кицаби». *Проект* «Дир гьалмагъзаби». *Литератураялъул бичIчIиял* ПасихIал, рекIелъе ротулел мацIалъул алатал. *Класс тун къватIисеб цIалиялъе* М. МухIамадов. «ГIухьбузухъе сапар»; М. Шамхалов. «КIиго Булач».	3	Темаялъулъ кьураб материал кинаб букIине кколебали цебеккунго **бицине**. Темаялда хурхарал кицабазул магIна **баян гьабизе**. Художествиял асарал гIенеккун **ричIчIизе**. Текстал пасихIго цIализе, гьезул хIасил **бичIчIизе**. ЦIалараб асаралъул хIасил рухIиябгин эстетикияб букIин **бичIчIизе**. Асаралъул жанр **чIезабизе**. Асаралъе кьураб цIаралъул анализ гьабизе, асаралъул темаялда ва гьелъул аслияб пикруялда гьеб цIар **бухьинабизе**. РагIабазул битIараб ва хъвалсараб магIна **бихьизабизе**. Жинца гьарулел ишаз асаралъул героясе къимат кьолеблъи **бичIчIизе**. Текст авторасул рахъалдасан яги героязул цоясул рахъалдасан **бицине**. «Дир гьалмагъзаби» абураб проекталъулъ **гIахьаллъизе.**
3	**ТIабигIат цIуни**	М. Элдаров. «ТIабигIаталдехун магIарулазул бербалагьи»; В. Бианки. «Сордо лъикI!»;	4	Темаялъулъ кьураб материал кинаб букIине кколебали цебеккунго **бицине**. Дарсида тIобитIулеб хIалтIул

		Ш. МухIидинов. «ХIикмат»; «Маккалги чанахъанги» (Маргьа); «Царал бох» (Маргьа); ЦI. ХIамзат. «ГIункIазулги кутузулги хабар»; А. МухIамаев. «ГьитIинав найихъан»; С. ГIалиханов. «Гьабигьанги гьобоги» (Литературияб маргьа); П. Дудочкин. «Щай дунялалда гьадигIан лъикI бугеб?»; ГI. Хачалов. «ГIака гIодараб куц»; Н. ГIалиев. «Эбелги тIинчIги»; ХI. Къурбанов. «Лъарал гIумру». *РекIехъе лъазаризе* Т. Таймасханов. «ВатIан». *Класс тун къватIисеб цIалиялъе* А. ХIамзатов. «Рахьдал ицц»; А. Пушкин. «Авлахъалда буран».		план **гьабизе**. Художествияб асар гIенеккун бичIчIизе, жидерго пикру **загьир гьабизе**. Текст рагIун ва сасун цIализе, цIалараб жоялъул хIасил **бичIчIизе**. Асаралъе кьураб цIаралъул анализ **гьабизе**. Гьарулел ишазде балагьун, асаралъул героясе кьимат **кьезе**. Герояздехун авторасул бугеб бербалагьи **загьир гьабизе**. Авторас рагIабазул кумекалдалъун тIабигIаталъул берцинлъи бихьизабулеб куцалъухъ **балагьизе**. Хабаралъул рухIияб бечелъи **бихьизабизе**. Тема чIезабизе, темаялъул аслияб пикру **загьир гьабизе**. Текст бутIабазде **биххизе**. Текст тIасабищун ва мухIканго цIидасан **бицине**. Темаялда тIаса **кIалъазе**. Тексталъулъ ругел диалогал пасихIго **цIализе**.
4	**ЛъикIабин сунда абулеб, квешабин сунда абулеб**	Гъ. БахIандов. «КIудил маргьа»; «ЦIодорав вас» (Маргьа); М. МухIамадов. «СандукI»; М. ХIайдарбегов. «РекIеда вати»; М. Митаров. «Гьудуллъи»; «Цо-цоккун тIинкIулеб лъел къатIраялъги къеч хьвалебила» (Бицен); «ХIанчIидаги кIола лъикIлъи гьабизе» (Бицен). *РекIехъе лъазаризе* ЦI. ХIамзат. «Адаб»; М. Гунашев. «Дида гьикъанани, дица абила …». *Класс тун къватIисеб цIалиялъе* Гъ. Багандов. «МухIамадил жаваб»; ГI. Хачалов. «Чадил хIакъалъулъ рагIи».	3	Темаялъулъ кьураб материал кинаб букIине кколебали цебеккунго **бицине**. БицанкIабазе жавабал ратизе, кицабазул ва абиязул магIна **загьир гьабизе**. Художествияб асар гIенеккун **бичIчIизе**. ЦIалараб асаралъул хIасил рухIиябгин эстетикияб букIин **бичIчIизе**. Асаралъул жанр **чIезабизе**. Асаралъе кьураб цIаралъул анализ гьабизе, асаралъул темаялда ва гьелъул аслияб пикруялда гьеб цIар **бухьинабизе**. Асаралъул героясул сипат-сурат цебечIезабизе квербакъулел рагIаби **ратизе**. Ролаздеги бикьун, асаралъул инсценировка **гьабизе**. Тексталъул план **гIуцIизе**. Планалда рекъон тексталъул

				хIасил **бицине**.
5	**Гьудуллъи-ялъ бахъулареб хъала букIунареб**	Р. ХIамзатов. «Гьудуллъиялъул кечI»; М. Дугъручилов. «Бищунго къуватаб ярагъ»; Р. Рашидов. «Гьудул»; ЦI. ХIамзат. «Гьудуллъи лъилгун ккелеб?» Ю. МухIамадов. «Гьудул гIемерасе талихIаб дунял»; А. МухIамаев. «МагIарулай»; М. МухIамадов. «Къисас». *Класс тун къватIисеб цIалиялъе* ГI. Хачалов. «Гьудулзаби»; М. М. МухIамадов. «Асиятги кьегIерги».	4	Темаялъулъ кьураб материал кинаб букIине кколебали цебеккунго **бицине**. Дарсида тIобитIулеб хIалтIул план **гьабизе**. Художествияб асар пасихIго цIализе ва гьелъул хIасил гIенеккун **бичIчIизе**. Асаразул кIвар бугел ва жалго жидедаго чIарал гIадал лъугьа-бахъинал **цIализе**. Авторасул тексталдаса пайдаги босун, вацлъиялъул ва гьудуллъиялъул хIакъалъулъ хабар **гIуцIизе**. ЦIалараб асаралда тIасан жиндирго пикру **загьир гьабизе**. Асаразул героязул ишазе къимат **кьезе**.
6	**Хасел**	У. ГIалиева. «ГIурхьо»; «ГIадилал Самудилал» (Маргьа); Ф. ГIалиева. «ХъахIилаб цIад»; Ю. МухIамадов. «Хасел»; М. Рамазанов. «ГIайнал макьу»; С. Михалков «ГьитIинаб елка»; «Бищунго кутакаб жо» (Маргьа); «Гьабигьанасул лъимал» (Маргьа). *Планалда рекъон тексталъул изложение* *Литератураялъул бичIчIиял* Асаразул жанрал. *РекIехъе лъазаризе* ЦI. ХIамзат «Хинаб хасел»; Р. ХIамзатов. «Ихги хаселги». *Класс тун къватIисеб цIалиялъе* ХI. Гъазимирзаев. «Хасел»; С. Михалков. «ЦIияб соналде цебе».	3	Темаялъулъ кьураб материал кинаб букIине кколебали цебеккунго **бицине**. Дарсида тIобитIулеб хIалтIул план **гьабизе**. Художествияб асаралъул хIасил гIенеккун **бичIчIизе**. Хасалил хIакъалъулъ магIарул шагIирзабаз хъварал кучIдул пасихIго цIализе ва дандекквезе; гьел рекIехъе **лъазаризе**. Асаразул текстазде мугъги чIван, хасалил тIабигIаталъул суратал **рахъизе** (бицун). ХIасилалда тIаса кьурал суалазе къокъго жавабал **кьезе**. Лирикиял текстазулъ пасихIал, рекIелъе ртулел мацIалъул алатал **рихьизаризе**. Поэзиялдасан кеп босизе, гьеб бичIчIизе ва **бокьизе**. ГIумруялдехун, гIадамаздехун ва тIабигIаталдехун авторасул ялъуни жидер бугеб бербалагьи **загьир гьабизе**. Героязул гIамал-хасияталъе ва рагIабазе къимат **кьезе**. Герояздехун ва гьез

				гӀахьаллъи гьабулел лъугьа-бахъиназдехун авторасул ялъуни жидер бугеб бербалагьи **загьир гьабизе**. Авторас загьир гьарурал рекӀел хӀалалъул хиса-басиял кьолаго, кучӀдул пасихӀго **цӀализе**. БицанкӀабазе жавабал **ратизе**. Кициялъул магӀна асаралъул хӀасилалда **бухьине**.
7	**Халкъияб кӀалзул гьунаралъул асарал**	«БитӀарабиц» (Маргьа); «Ралъад щай хъудулеб» (Маргьа); «Бакъулги МоцӀролги къец» (Маргьа); «Бакъуе лагълъи гьабизе кин байбихьараб?» (Маргьа); «СихӀирлъи лъие кьураб» (Маргьа); «ХӀамаги оцги» (Маргьа); «Бесдалав» (Маргьа); «Кицаби ва абиял». *Класс тун къватӀисеб цӀалиялъе* «Бесдалав» (Маргьа); «Генуханги церги» (Маргьа).	3	Темаялъулъ кьураб материал кинаб букӀине кколебали цебеккунго **бицине**. Дарсида тӀобитӀулеб хӀалтӀул план **гьабизе**. Асарал цӀализе ва цӀаларал асаразул хӀасил гӀенеккун **бичӀчӀизе**. БицанкӀабазе жавабал кьезе, кицабазул ва абиязул магӀна **баян гьабизе**. Халкъиял ва литературиял маргьаби **дандекквезе**. Текстазул тайпаби **рихьизаризе**. Литературиял маргьабазул хаслъаби **лъазе**. Маргьабазул героязул хӀакъалъулъ **бицине**. Асаралъул аслияб пикруги гьелда лъураб цӀаралъул магӀнаги **загьир гьабизе**. Текст бутӀабазде **биххизе**. Аслиял лъугьа-бахъиназде балагьун, маргьаялъул план **гӀуцӀизе**. Планалда рекъон мухӀканго яги тӀасабищун маргьаялъул хӀасил **бицине**. Темаялда тӀасан щвараб лъаялъе жинцаго къимат **лъезе**.
8	**ТӀабигӀат берцинаб их**	ЦӀ. ХӀамзат. «Их»; «ЦӀер ва бакъ» (Маргьа); З. ХӀажиев. «Их»; Г. Скребницкий. «Ихдалил кечӀ»; М. Шамхалов. «Чиярал»; «Къвалул хоро» (Маргьа); «Рахъухъирщ» (Маргьа). *РекӀехъе лъазаризе*	3	Темаялъулъ кьураб материал кинаб букӀине кколебали цебеккунго **бицине**. Дарсида тӀобитӀулеб хӀалтӀул план **гьабизе**. Художествиял асаразул хӀасил гӀенеккун бичӀчӀизе; жиндирго пикру **загьир гьабизе**.

		Р. ХIамзатов. «Их». *Класс тун къватIисеб цIалиялъе* ЦI. ХIамзат. «Ахихъан».		Текстал рагIун ва сасун цIализе, цIалараб жоялъул магIна **бичIчIизе** (ай аслияб пикру жидерго рагIабаздалъун загьир гьабизе). Авторасул рекIел хIалги гьес бижизабураб тIабигIаталъул суратги бихьизабизе кумек гьабулел рагIаби кучIдузулъ **ратизе**. ПасихIал, рекIелъе ортулел мацIалъул алатал, дандекквеял, матафорал, эпитетал кучIдузулъ, кицабазулъ ва биценкIабазулъ **ратизе**. ШигIрияб тексталъул ритмаялда хадуб **халкквезе**. БатIи-батIиял шагIирзабаз ихдалил хIакъалъулъ хъварал кучIдул **дандекквезе**. Кицабазул магIна **бицине**. БиценкIабазе жавабал **кьезе**. КечI рекIехъе **лъазабизе**. Гьарурал ишазде балагьун, асаразул героязе характеристика **кьезе**. Асаразулъ ихдалил гIаламатал рихьизаризе, ихдалил тIабигIаталъул сурат **бахъизе**. Текст бутIабазде **биххизе**. Щвараб лъаялъе къимат **лъезе**.
9	**Нилъер адабият ва маданият**	М. Мажидов. «Меседил кIукьмахх»; М. Расулов. «Гьайбатав инсан, гIажаибав тохтур»; А. ХIамзатов. «Адабияталъул машгьурав захIматчи»; М. Нахибашев. «УзунхIажил хIакъалъулъ чанго рагIи»; Р. ХIажи. «Исаак Ньютонги вехьги»; П. Пайзулаев. «Болъихъ район», «Унсоколо район», «Хунзахъ район». *Сураталдаса сочинение.* *РекIехъе лъазаризе* АбихIасанов. «МагIарул росу».	3	Темаялъулъ кьураб материал кинаб букIине кколебали цебеккунго **бицине**. Дарсида тIобитIулеб хIалтIул план **гьабизе**. Художествиял асаразул хIасил гIенеккун бичIчIизе; кIалзулаб каламалъул хехлъиялда текстал цIализе, гьезул хIасилазул магIна **босизе**. Жидецаго план **гIуцIизе**. КIудиял асаразул хIасил жидерго рагIабаздалъун цIидасан **бицине**. Нилъер маданиялдехун, рукIа-рахъиналдехун, захIматалдехун, хъвада-чIвадиялдехун,

		Класс тун къватIисеб цIалиялъе М. СагIидов. «ГъотIол кечI»; М. Шамхалов. «Бакъул лъимер».		адабияталдехун, гIадатаздеху ва гIумруялдехун хъвадарухъабазул ва шагIирзабазул бугеб бербалагьи **загьир гьабизе**. Асаразул героязе характеристика **кьезе** (гьезул сипат-сурат, хасаб тIабгI, хасият-гIамал, калам ва гьез гьарулел ишал рихьизаризе). Лъугьа-бахъиналъе ва героязе характеристика кьолел рагIаби ва предложениял текстазулъ **ратизе**. Художествиял асаразул героязул ишазул анализ гьабизе ва гьел ишал ритIухъ гьаризе гIилла **бачине**. Героязул ишал цоцазда **дандекквезе**. Герояздехун авторасул ва жидерго бугеб бербалагьи **тIатинаби**. Сурат гьабун, бихьизабулел искусствоялъулал ва кIалзулал асарал **дандекквезе**. Нилъер адабияталъул ва маданияталъул хIакъалъулъ жидерго пикру **загьир гьабизе**.
10	**МугIрузул улка**	«Авар литературияб мацIги, болмацIги, диалекталги»; Р. ХIамзатов. «Шамилиде»; Г. ХIасанилав. «ГъазимухIамад Хунзахъе богун ин»; Х. Ангъидаса. «Шамил Иман асирлъуде ккей»; «МагIарул халкъалъул мацIал». *Проект* «Дир Дагъистан». *РекIехъе лъазаризе* ЦI. ХIамзатов. «Шамил». *Класс тун къватIисеб цIалиялъе* Ю. Базутов. «ГIагараб ракь»; М. ГIабдулхIалимов. «Циги тIанчIиги».	3	Темаялъулъ кьураб материал кинаб букIине кколебали цебеккунго **бицине**. Дарсида тIобитIулеб хIалтIул план **гьабизе**. Художествиял асаразул хIасил гIенеккун **бичIчIизе**. Умумаздехун жидер бугеб чIухIи бихьизабулаго, кучIдул пасихIго **цIализе**. ШигIрияб тексталъул хаслъи **бичIчIизе**. ЦIаларал асараздаса пайдаги босун, Дагъистаналъул тарихалъул, эркенлъиялъе гIоло къеркьарал бахIарзазул хIакъалъулъ **бицине**. ВатIаналдехун, гьелъул цIар рагIарал бахIарзаздехун бугеб жидерго рекIел хIал, жидерго бербалагьи загьир гьабулаго,

				харбал **гIуцIизе**. БатIи-батIиял асараздаса цоцазда дандекколел героязул сипат-суратал, гьезул ишал ва гьез гIахьаллъи гьабулел лъугьа-бахъинал **дандекквезе**. «Дир Дагъистан» абураб проекталъулъ **гIахьаллъизе**.